

STATISTIKER MOD SIN VILJE –
Uddrag af Jens Warmings dagbøger

AF

THORKILD DAVIDSEN

Jens Warming (1873-1939) var fra 1919 til sin død i 1939 professor i statistik ved Københavns Universitet. Hans fag var Danmarks statistik og svarede til hvad der i dag kaldes økonomisk samfundsbeskrivelse. Samtiden opfattede Warmings lærergerning som en med stor flid og omhu udført talmæssig beskrivelse af det danske samfund, der var en uomgængelig del af det økonomiske studium. Derimod ansås han for at savne enhver betydning som økonomisk teoretiker. De korte bemærkninger af mere ræsonnerende økonomisk karakter, som spredt findes i hans statistiske værker, betragtedes som uden betydning, endsige originalitet. Man noterede sig naturligvis, at Warming udover sine statistiske værker havde skrevet nogle mindre bøger om rent økonomiske emner, men også, at de som regel var udarbejdet i forbindelse med professorkonkurrencer, som andre havde vundet.

Eftertidens vurdering er en anden. Den første klare anerkendelse af Warmings indsats på den økonomiske teoris område kom godt en halv snes år efter hans død.¹ Den vedrører den såkaldte multiplikator teori, hvorom Warming havde skrevet et af sine meget få bidrag på engelsk. En mere grundlæggende anerkendelse af Warmings indsats på indkomstdannelsens område fremkom Jørgen Gelting med i en forelæsnings ved Aarhus Universitets årsfest i 1963, som på foranledning af *Nationaløkonomisk Tidsskrifts* daværende redaktør, Anders Ølgaard, blev offentliggjort i tidsskriftet i 1964, altså i 25-året for Warmings død.² Der er på nogle grundlæggende punkter lighed mellem Warmings tanker og de synspunkter, der på samme tid fremkom i svensk og

¹ G.L.S. Shackle: „Twenty Years On: A Survey of the Theory of the Multiplier“, *Economic Journal*, 1951, s. 241-60.

² Jørgen Gelting: „Jens Warming“, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1964, s. 1-8.

engelsk økonomisk videnskab, og Neville Cain pegede i 1979 på muligheden af en inspiration fra Warmings indsats til de tanker, som den engelske økonom J.M. Keynes i 1936 med så stor gennemslagskraft fremsatte i sit værk *The General Theory of Employment, Interest and Money*.³

Men indsatsen på indkomstdannelsens område er ikke den eneste. I 1976 fremhævede Niels Kærgård, at en anmeldelse af Warming fra 1906 indeholder den første klare påvisning af et centralt problem i økonometrisk teori, det såkaldte identifikationsproblem.⁴ Og i 1983 påpegede Peder Andersen, at en artikel af Warming i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* i 1911 på præcis og original måde foregriber en central tankegang inden for moderne ressourceøkonomi.⁵ Denne indsats er senere af de nævnte og andre forfattere i forskellige publikationer uddybet og præsenteret for et internationalt publikum. Det er derfor i dag – også internationalt – kendt, at Warming har ydet flere originale bidrag til økonomisk teori.

Hvad der derimod ikke er kendt, er, at disse bidrag ikke blot ignoreredes i samtiden, men at Warmings ønske om at udfolde sig på den økonomiske teoris område i vidt omfang blev direkte modarbejdet. Det er heller ikke kendt, at Warming har efterladt sig manuskripterne til to økonomiske bøger, som det ikke lykkedes ham at få publiceret, og hvoraf i hvert fald det ene er bevaret. Dette fremgår af Warmings dagbogsnotater, som findes i Det Kgl. Biblioteks håndskriftsamling, hvor også det omtalte manuskript opbevares.

Dagbøgernes karakter

Dagbogsnotaterne er ført i perioden fra 1890, hvor Warming var 17 år, til hans død omtrent halvtreds år senere i 1939, men de varierer i form og omfang stærkt over tiden. Fra 1890 til 1924 består de af 15 hæfter à 64 sider med renskrevne indførsler. De første 10 hæfter vedrører alene de fire år 1890-1893 og har karakter af egentlig dagbog. Det er således langt de fyldigste, men denne tidlige periode behandles ikke

³ Neville Cain: „Cambridge and Its Revolution: A Perspective on the Multiplier and Effective Demand“, *Economic Record*, 1979, s. 108-17.

⁴ Niels Kærgård: „E.Ph. Mackeprang – økonometriens glemte danske pioner“, i *Danske økonomer. Festskrift i anledning af Socialøkonomisk Samfunds 75 års jubilæum*, Kbh. 1976, s. 296.

⁵ Peder Andersen: „On Rent of Fishing Grounds: A Translation of Jens Warming's 1911 Article, with an Introduction“, *History of Political Economy*, 1983, s. 391-96.

her, skønt den kaster lys over år, der er vigtige for den oppositionelle indstilling til det nedarvede miljø, som prægede Warming hele livet, og over hans bevidste planlægning af en lang omvej frem til det økonomiske studium for at lære det liv at kende, som samfundsvidenskaberne beskæftiger sig med.

Først efter en pause på en halv snes år genoptages notaterne i 1904; de får imidlertid med tiden en stadig mere summarisk karakter. For årene 1904-06 er der tale om månedlige nedskrifter, for 1907-12 om halvårlige, for 1912-17 om årlige, mens tiden 1917-20 behandles under ét; der er i alle tilfælde tale om nedskrifter umiddelbart efter udløbet af den pågældende periode, bortset fra de månedsvise indførsler i 1904, der alle er foretaget i begyndelsen af 1905. For årene 1920-24 er der tale om mere punktvisse indførsler.

For tiden efter 1924 foreligger der ikke på samme måde sammenhængende nedskrifter. Der findes imidlertid en omfattende samling løse notater på bagsiden af kasserede breve, manuskripter o. lign., som alle er daterede, men i øvrigt i meget ufærdig stand. Der er mest tale om enkeltstående bemærkninger, ofte kun enkelte ord, udbrud o. lign. i tilfældig orden og ofte vanskeligt læselige.

I det følgende er kun gengivet et meget begrænset uddrag af det samlede materiale. Medtaget er det væsentlige af, hvad der angår Warmings universitetsarbejde, men ikke den meget betydelige del, der angår familien og det sociale og religiøse arbejde. Heller ikke de udførlige redegørelser for arbejdet i Statens statistiske Bureau, hvor Warming var ansat 1904-19, er medtaget, skønt de kaster lys over den ofte intense modvilje, han nærrede mod dette arbejde, og ønsket om i stedet at opnå et økonomisk professorat. For sammenhængens skyld er enkelte glimt fra andre områder blevet stående, hvor de optræder som korte indskud i de i øvrigt medtagne afsnit. Udeladelser af flere ord, en eller flere sætninger og et eller flere afsnit er betegnet ved [...], enkelte ulæselige ord ved [..].

Årene i Statens statistiske Bureau

Jens Warming havde umiddelbart efter sin eksamen som cand.polit. i 1901 efter forgæves at have søgt ansættelse i Fabrikstilsynet fået stillingen som assistent ved Statistisk Laboratorium, der lededes af professor Harald Westergaard. Samtidig overtog han undervisningen i samfundsøkonomi ved Landbohøjskolen, der hidtil havde været varetaget af Westergaard. Allerede i studietiden havde Westergaard inter-

esseret sig for sin elev, og Warming kunne med rette regne sig for en af Westergaards foretrukne elever.

Men to år senere begyndte modgangen. I 1903 blev der udskrevet konkurrence om et docentur i statsvidenskab, idet en af de tre statsvidenskabelige professorer, V.A. Falbe-Hansen, havde ønsket at trække sig tilbage fra universitetet. Konkurrencen havde fire deltagere og blev vundet af nordmanden Einar Einarsen. Det blev senere klart, at dette udfald skyldtes, at de to tilbageværende statsvidenskabelige professorer, William Scharling og Harald Westergaard, ikke havde kunnet enes, idet Scharling foretrak den senere navnkundige L.V. Birck, mens Westergaard ønskede Warming. Da Einar Einarsen efter mindre end to års virksomhed ønskede at vende hjem til Norge, mente Scharling og Westergaard det ikke forsvarligt at afholde ny konkurrence, og de indgik derfor det kompromis at lade Birck og Warming fungere sideløbende i en prøveperiode på to år mod hver at oppebære halvdelen af docenthonoraret.

Efter udløbet af prøveperioden i 1908 bestod uenigheden fortsat, og de statsvidenskabelige professorer ansøgte derfor om en ekstra docentplads, så både Birck og Warming kunne ansættes. Det lod ministeriet sig ikke bruge til, og stillet over for nødvendigheden af at foretage et valg gik Birck af med sejren, mens Warming blev bedt om at fungere videre med undervisningen i Danmarks Statistik på honorarbasis.

Harald Westergaard lagde ikke skjul på, at når han gav sig i striden, skyldtes det bl.a., at Warming allerede havde en sikker og vellønnet stilling, som han i givet fald måtte opgive til fordel for et dårligere lønnet docentur. Med denne stilling hang det sådan sammen, at umiddelbart efter nederlaget i konkurrencen i 1903 – i samme time, som det siges i dagbogen – blev Warming tilbudt uden om den normale advancementsrækkefølge at springe direkte ind i et kontorchefembede i Statens statistiske Bureau. Som det fremgår af dagbogen følte Warming selv, at han noget hovedkulds var kommet ind i dette embede. Hvadenten det var Westergaard der stod bag tilbuddet, eller initiativet, som Warming selv mener, udgik fra Bureauets midlertidige chef Falbe-Hansen og dennes forgænger Marcus Rubin, fik det langtrækkende virkninger for Warmings fremtid.

De medtagne uddrag viser kun glimtvis de mange bryderier, som stillingen skaffede ham, bl.a. modsætningsforholdet til den nye chef for Bureauet, Michael Koefoed, som Warming betragtede som en glat og opportunistisk embedsmand, og til kollegerne og de underordne-

de, hvis konversation præget af faglig selvglæde han gennemskuede som ufordøjet praleri. Warming taler flere gange om sit ønske om at blive udfriet af dette fængsel. Kontorchefembedets mest fatale konsekvens for Warming var imidlertid, at det blev brugt som argument imod at give ham docentstillingen i 1908, skønt han både i dagbogen og – hvad der er af større vigtighed – i breve til fakultetet gjorde det utvetydigt klart, at han var fuldt rede til at opgive sin økonomisk sikre stilling i Bureauet til fordel for den dårligere lønnede og midlertidige docentstilling.

L.V. Birck forstod at udnytte det forspring, han havde fået i 1908. I 1910 ansøgte han om at blive ekstraordinær professor og forsøgte ikke i ansøgningen at påberåbe sig sin økonomisk beskedne og usikre stilling som docent. Fakultetet anbefalede varmt ansøgningen, der bragte Birck i havn som professor fire måneder før William Scharling døde i april 1911. Ved den følgende professorkonkurrence havde Birck således forladt supplikanternes række og optrådte i stedet som medlem af bedømmelsesudvalget.

Konkurrencen i 1911 blev det næste nederlag for Warming. Han mente nærmest, at man skyldte ham stillingen, men det mente fakultetet ikke. I mellemtiden havde andre kvalificeret sig til at komme i betragtning, og bedømmelsesudvalget indstillede enstemmigt Axel Nielsen. Forud var imidlertid gået en situation, der mindede meget om den tilsvarende i 1903, idet efter alt at dømme Westergaard har holdt på Warming, mens Birck har fastholdt en anden kandidat (Wieth-Knudsen) så længe Warming var inde i billedet, og denne uegnethed mellem de to nærmest sagkyndige danske professorer har stemt de mindre stærkt engagerede, herunder de udenlandske, bedømmere for kompromiskandidaten Axel Nielsen.

Nederlagenes år

I dagbogen giver Warming udtryk for, at udfaldet af konkurrencen i 1911 var det første alvorlige nederlag; af det foranstående vil det fremgå, at det måske snarere var docentvalget i 1908, der var afgørende. Det næste nederlag, Warming registrerer, kom i 1918 og er paradoksalt nok udnævnelsen til professor. Warming indgav ansøgning om at blive professor i 1918, efter at han endegyldigt havde mistet tålmodigheden med dobbeltstillingen på universitetet og i Statistisk Departement. Westergaard, Birck og Axel Nielsen anbefalede ansøgningen, men bemærkede samtidig, at det nyoprettede professorat til Warming

burde betegnes „Professorat i Statistik“. Alvoren i denne tilføjelse gik op for Warming i de følgende år. Det var kun fordi undervisningen i økonomi for jurister gik på omgang mellem de statsvidenskabelige professorer Westergaard, Birck og Axel Nielsen, og de juridiske professorer havde tabt tålmodigheden med Bircks måde at røgte dette hverv på, at Warming på deres foranledning fik en chance for at beskæftige sig med den økonomiske undervisning. Da han benyttede dette som anledning til at udarbejde en lærebog i økonomi for jurister, fik de øvrige statsvidenskabelige professorer udgivelsen af den effektivt standset, og Warmings forsøg på i stedet at få bogen udgivet som lærebog ved Landbohøjskolen ved at søge sin gamle docentstilling der, som på ny var blevet ledig, mislykkedes, fordi man foretrak en kandidat med tilknytning til landbrugets organisationer.

Dette manuskript til en lærebog i økonomi er aldrig blevet udgivet. I dagbogen i december 1936 omtaler Warming det som et henliggende manuskript. Det findes ikke blandt Warmings papirer i Det Kgl. Bibliotek.

Men nederlagene år var ikke omme. At Warming som professor i statistik ikke som de øvrige statsvidenskabelige professorer blev udpeget til den dommerkomité, der i 1924 skulle vurdere ansøgerne til professoratet efter Westergaard, var på grund af de evindelige stridigheder nærmest en lettelse for ham. Det var derimod ikke modtagelsen af den bog om *Valutaspørgsmaalet*, som han uden om universitetet udsendte samme år. Disse år var præget af en skarp meningsstrid om pengepolitikken mellem Nationalbanken og universitetet, det sidste repræsenteret først og fremmest af professor Axel Nielsen. Warmings synspunkt kan i økonomisk-politisk henseende kort karakteriseres som et mellemstandpunkt, der dog ikke interesserede nogen af parterne. Axel Nielsen nedlod sig ikke til at drøfte alvorlige økonomisk-politiske problemer med Warming; det gjorde Nationalbanken heller ikke, men Einar Cohn, der stod bankens synspunkter nær, anmeldte bogen i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, som han redigerede, i en tone der ikke efterlod megen tvivl om, at enten forfatterens eller anmelderens faglige indsigt måtte lide af alvorlige brist. Det var fra den tid, hedder det i dagbogen senere, at Warming begyndte at ligge vågen og spekulere om morgenen.

Resignationens tid

Det er som nævnt ved midten af 1920erne de sammenhængende dagbogsnotater standser og afløses af løse, måske ikke alle bevarede, nærmest stikordsagtige nedskrifter. Der er særligt få af disse i sidste halvdel af 1920erne.

Af særlig interesse er en fra december 1925, hvoraf fremgår, at Warming er i færd med at udarbejde en besvarelse af en amerikansk prisopgave om lønteori. Karakteristisk nok er det ikke selve belønningen der drager, men udsigten til den anerkendelse som økonom, som kan give hans ord større vægt. Dette manuskript er formentlig bevaret, idet der blandt Warmings papirer i Det Kgl. Bibliotek findes et over 200 sider langt manuskript med titlen „The Theory of Wages“ og forfattermærket „Saxifraga“.⁶ At det er udarbejdet af Jens Warming kan ud fra indholdsmæssige kriterier næppe betvivles, da der i det er indarbejdet de originale synspunkter, som bl.a. kendes fra konkurrenceskrifterne fra 1911 og valutabogen fra 1924. Også formelle kriterier som håndskrevne rettelselser i det i øvrigt maskinskrevne manuskript synes at bekræfte forfatterskabet. Manuskriptet opnåede ingen belønning. Det er formentlig det, der i dagbogen i december 1936 lige som den økonomiske lærebog betegnes som henliggende. Dette manuskript rummer en sammenhængende fremstilling af Warmings økonomiske synspunkter på et bredt felt, bl.a. indeholder det en 21 sider lang sammenhængende redegørelse for Warmings syn på konjunkturproblemet.

Der knytter sig desuden den særlige interesse til tiden efter midten af 1920erne, hvor dagbogsnotaterne bliver mindre udførlige, at Warmings synspunkter på indkomstdannelsen som nævnt viser tydelige berøringspunkter med de tanker, som samtidig begyndte at komme frem i især svensk og engelsk økonomisk videnskab. De få bemærkninger, der er fundet, er anført i det efterfølgende uddrag. Der er flere eksempler på, at Warming finder sine synspunkter bekræftet af svenske økonomer. Specielt den svenske økonom Bertil Ohlin, der afløste Westergaard som professor ved Københavns Universitet i 1925, omtaler Warming med anerkendelse; dette er i forvejen kendt gennem Warmings artikler om indkomstdannelsen i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*

⁶ Saxifraga er den latinske betegnelse for stenbrækblomsten.

i begyndelsen af 1930'erne. Også Ohlin omtaler i øvrigt Warming med anerkendelse i sine erindringer fra tiden i København.⁷

Der er endvidere nogle få bemærkninger om den engelske økonom J.M. Keynes i dagbogen i 1932. De er skrevet på et tidspunkt, hvor et manuskript af Warming om indkomstdannelsen, som offentliggjordes i *Economic Journal* i juni 1932, må have ligget til bedømmelse ved tidsskriftets redaktion, hvoraf Keynes var medlem. At Keynes i hvert fald må have kendt eksistensen af Warmings artikel har været ret klart, men det har været anset for usikkert, om og i givet fald hvornår Keynes nøjere har studeret Warmings bidrag og muligt hentet inspiration fra det. De her meddelte bemærkninger kan utvivlsomt fortolkes forskelligt. De kan opfattes alene som reflektioner på baggrund af læsning af Keynes' dengang publicerede værker. Men det er dog – både indholdet og tidspunktet taget i betragtning – nærliggende at opfatte dem som affødt af en korrespondance med Keynes om Warmings manuskript til *Economic Journal*. I så fald er de – selv uden forsøg på overfortolkning – ikke uden interesse.

Jens Warming som statistiker og økonom

Jens Warming overtog undervisningen i beskrivende statistik ved Københavns Universitet ved århundredets begyndelse og fortsatte den til sin død i 1939. Som led i denne undervisning udsendte han i årene 1909-13 *Haandbog i Danmarks Statistik*, der fulgtes op af den stærkt omarbejdede udgave *Danmarks Erhvervs- og Samfundsliv* i 1929-30, med en ligeledes stærkt omarbejdet anden udgave under udgivelse ved Warmings død i 1939. Hertil kom de mindre statistiske lærebøger beregnet især for juristerne. Warmings fremstilling af Danmarks statistik er ved siden af A.F. Bergsøes *Den danske Stats Statistik* fra 1844-53 den største enkeltmandspræstation på dette felt. Denne omfattende indsats nød påskønnelse i samtiden.

Det gjorde derimod ikke Warmings økonomiske publikationer. De skaffede ham ikke det økonomiske professorat, han eftertragtede for

⁷ Bertil Ohlins memoarer. *Ung mand bliver politiker*, Stockholm 1972, s. 125-26. Jf. også Niels-Henrik Topp: Warming om Ohlin og Ohlin om Warming. Arbejdsrapport fra Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet, nr. 10, 1992. Topp har i sin disputats *Udviklingen i de finanspolitiske ideer i Danmark 1930-1945*, Kbh. 1987, mere udførligt behandlet Warmings finanspolitiske synspunkter i sammenhæng med den samtidige danske diskussion.

at kunne udmønte de statistiske iagttagelser i økonomisk teori og politik, men blev – med Warmings gengivelse i dagbogen af Harald Westergaards karakteristik – betragtet som en beskæftigelse med sære perifere emner.

En senere tid har anerkendt de originale bidrag til den økonomiske teori, som Warmings skrifter indeholder, men det bliver først gennem dagbøgerne klart, at arbejdet med den økonomiske teori for Warming ikke havde karakter af lejlighedsvis bidrag, men udsprang af et ønske om også på dette område at præstere en sammenhængende fremstilling af teorien og deltage i debatten om de centrale økonomisk-politiske problemer. Det traditionelle billede af Warming som en lidt naiv person, ofte ufrivilligt på kant med konventionerne, som slumped til at sige noget genialt på den økonomiske teoris område må i dag væsentligt modificeres. Da Mogens Boserup i 1976⁸ trak linierne op i de karakteristikker, som både samtiden og eftertiden har givet af Warmings person, konstaterede han, at man på denne baggrund måtte stille spørgsmålet, om Warming selv var klar over sin egen originalitet.

Dette spørgsmål kan i dag besvares klart bekræftende. I den sidste her medtagne indførsel peger Warming som betydningsfulde netop på to af de bidrag, som eftertiden har anerkendt som originale. Dagbøgerne viser imidlertid også, at resultaterne var nået ikke blot trods manglende anerkendelse, men gennem hindringer for arbejdet, som gav anledning til mange timers spekulationer og til at de sidste femten år af Warmings liv på det faglige plan formede sig som et mismod over, at man ikke i Danmark ville anerkende hans synspunkter på indkomstdannelsen.

Uddrag af dagbogen

Uden datering

[...] 14/11 1903 skrevet 69 Sider Manuskript til Konkurrence-Afhandling.⁹
De følgende 11 Hverdage henholdsvis 10, 9, 6, 9, 6, 7, 6, 5, 7, 6 og 14.

⁸ Mogens Boserup: „Danske økonomer i 200 år“, i *Danske økonomer. Festskrift i anledning af Socialøkonomisk Samfunds 75 års jubilæum*, Kbh. 1976, s. 28.

⁹ Efter V.A. Falbe-Hansens afgang som professor i 1902 overgik professoratet ifølge gammel aftale i det rets- og statsvidenskabelige fakultet til juristerne. For at de statsvidenskabelige lærerkræfter ikke skulle formindskes blev der oprettet et nyt docentur, hvortil afholdtes konkurrence i efteråret 1903 med en skriftlig opgave og to prøvefore-

Januar 1904

Temmelig søvngig og dvask. For vis på at sejre i Konkurrencen. Stor Skuffelse, men i samme Time Udsigt Kontorchef. Rubin og Falbe-Hansen stemt Bureauets Tarv, ej Universitetets.¹⁰

Februar 1904

Forskellige Forhandlinger om Kontorchef, alt med utiltalende Hemmelighedskræmmeri; være belavet flere Maaneders Taalmodighed. Opslag om Manucenter; glad at ingen kommer. Ekstratimer med Forstmænd. Anmeldt Bøger af Bang, Linderberg og Wilkens. Udarb. Foredrag om Dødelighed. [...] Opfordring Formand i Studenterhjemmet. Modstand Familien, fordi mangler Værtsevner og Tid. Sagt Ja. [...]

Marts 1904

Udnævnt Kontorchef. Tilbud 4-5 Timer Nationaløkonomi i Brockske Handelsskole; gammelt Ønske at faa de Timer, betænkelig Tiden.¹¹ [...] Faar Landbohøjskoleforelæsn. maskinskrevet.¹² [...]

læsninger. Emnet for den skriftlige opgave – om økonomiske kriser – blev bekendtgjort 4. september 1903 med afleveringsfrist i trykt form 1. december samme år. Warming's bidrag er offentliggjort under titlen *Gode og daarlige Tider*, Kbh. 1903, 118 s.

¹⁰ Konkurrencen blev vundet af nordmanden E. Einarsen. Foruden Einarsen og Warming deltog i konkurrencen L.V. Birck og F. Pio. Marcus Rubin og V.A. Falbe-Hansen var medlemmer af bedømmelsesudvalget, der i øvrigt bestod af de to statsvidenskabelige professorer William Scharling og Harald Westergaard, de to juridiske professorer H. Matzen og H. Munch-Petersen samt G. K. Hamilton, der havde været professor i administrativ ret og nationaløkonomi ved universitetet i Lund. Rubin var tidligere chef for Statens statistiske Bureau, men var ved sin udnævnelse til generaldirektør for skattevæsenet i 1902 blevet efterfulgt af den netop afgåede professor Falbe-Hansen, som således var den, der tilbød Warming uden om den normale avancementsrækkefølge at springe direkte ind i en kontorchefstilling. Samtidig med Warming's ansættelse 1. april 1904 trak Falbe-Hansen sig tilbage og efterfulgtes af Michael Koefoed (i dagbogen ofte blot omtalt som K.), til hvem Warming som dagbogen til overflod viser kom i et konfliktfyldt forhold.

¹¹ Ved Niels Brocks Handelsskole havde undervisningen i nationaløkonomi fra starten været varetaget af kontorchef i Nationalbanken Emil Meyer, der fungerede indtil 1897, hvor undervisningen blev overtaget af Michael Koefoed, der derefter fungerede indtil han i 1904 blev chef for Statens statistiske Bureau. Warming overtog derefter undervisningen indtil 1906, hvor han afløstes af Kristen Riis-Hansen fra Statens statistiske Bureau.

¹² Warming havde fra 1902 afløst Westergaard som docent i samfundsøkonomi ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole.

Maj 1904

[...] For mange Jern i Ilden: Bureau, Brock, Landbohøjsk., Laboratorium¹³, Studenterhjem, Foretagsudvalg, Afholdsforen.¹⁴, Søndagsskole, Udstyr og Bryllupspapirer¹⁵. Skrevet til Archiv für soziale Gesetzgeb. u. Statistik¹⁶, at umuligt før Efteraaret; blev i Dec.-Februar af Prof. Steenstrup presset være Korrespondent. [...]

Juni 1904

[...] Afsked med Laboratoriet, hvor gjort god Fyldest; Trier ej Dahlhof min Efterflg.¹⁷ Færdig paa Landbohøjsk.; som sædv. ej Tid og Kræfter bevare Interessen. 4 Timer hos Brock; flinke, interesserede Elever, men elendig Bog, baade selve Hage¹⁸ og Koefoed-Meyers Noter. Faar Tid at læse Koefoed-Meyers Nationaløkonomi i den ny Udgave; anmelder den ret indgaaende i Nøk. Tidsskr.¹⁹; viser sig senere at skade mit Forhold til Koefoed. [...]

November 1904

[...] Min Glæde over Gode o. daarl. Tider nedstemmes ved Anmeldelsernes betingede Ros.²⁰

¹³ Umiddelbart efter sin eksamen som cand.polit. i 1901 søgte Warming forgæves en stilling i Fabrikstilsynet. Derefter blev han ansat i stillingen som assistent ved Statistisk Laboratorium, hvor han skulle assistere Westergaard ved undervisningen i statistiske øvelser.

¹⁴ Warming var 1903 medstifter af Studenternes Afholdsforening.

¹⁵ Warming indgik 13. juli 1904 ægteskab med Marie Knudsen (1876-1965).

¹⁶ Det tyske tidsskrift *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* (1904-1933) havde indtil 1903 haft titlen *Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik*.

¹⁷ Sven Trier, der var kandidat fra 1902, blev Warmings efterfølger som assistent 1904-09, efterfulgt 1909-14 af J.C.H. Dalhoff, der var kandidat fra 1904.

¹⁸ *Haandbog i Handelsvidenskab*, udg. af C. Hage i 1894 med henblik på undervisningen i handelsskoler, hvor afsnittet „Grundtræk af Nationaløkonomien“ er skrevet af J. Schovelin, Emil Meyer, William Scharling og V.A. Falbe-Hansen.

¹⁹ Den samlede 2. udg. forelå først i 1906, men bogen udsendtes i hæfter og afsnittet „Grundtræk af Nationaløkonomien“, der i den nye udgave var skrevet af Michael Koefoed og Emil Meyer, forelå i juni 1904. Dette afsnit anmeldtes af Warming i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1904, s. 506-11. Anmeldelsen er ret velvillig, men kritiserer enkeltheder i fremstillingen.

²⁰ Bl.a. anmeldt sammen med de øvrige konkurrenceafhandlinger i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* (1904, s. 568-79) af Emil Meyer, der om Warmings bidrag bemærker, at forfatteren „egentlig ikke er naaet til et ledende Synspunkt, men han har leveret værdifulde Bidrag til en samlet Beskrivelse af, hvorledes den op- og nedadgaaende

Januar 1905

[...] Faar Lov bruge egne Forelæsn. i Brock. [...] Ekstratime i Bureau med Forstmænd. [...]

September 1905

[...] 12/9 meddeler Westergaard, at Einarsen rejser ²¹, spørger om jeg vil. Straks stor Lyst, bliver betænkelig næste Dag, da Koefoed søger at reducere mine videnskabelige og pædagogiske Evner, men til stor Forbavselse og Glæde roser mine Kontorevner: er praktisk, forliges godt osv. [...]

Juni 1906

[...] Regelmæssig Læsetime efter Middag; bør i Alm. være mere belæst i Økonomi. Der og i Ferien læst Scharlings Lærebog for Jurister²² og Krapotkin: Haandens og Hjernens Arbejde,²³ som giver meget at tænke paa. Nu grundlæggende Læsning for Forelæsn. i Socialstatistik. [...]

Juli 1906

[...] Afskaffet Aftensmad, saa uforstyrret Aften, navnlig da min Mave ikke taaler Skriven mindst 1 Time efter et Maaltid. Afgjort kommet til Kræfter, ogsaa som Nationaløkonom; disse Interesser ligget Brak i de to strenge Sthj.aar.²⁴ Har Arbejdslyst, men fremdeles uklar om, hvordan skrive noget videnskabeligt; drømmer derfor endnu lidt for meget i Stedet for at gaa paa. Bør vist vælge en Opgave, der kræver Læsning og Tænkning; der paastaar man jo, at jeg har min Mangel, men jeg har vist, at jeg kan iagttage Livet, samle Stof derfra, interviewe osv.; sligt vilde desuden være for spredende, er jo meget mellem

Bevægelse i sine Enkeltheder forløber". Emil Meyer var statsvidenskabelig kandidat fra 1877 og var i en lang årrække kontorchef i Nationalbanken, hvor han blev direktør i august 1912, fem måneder før sin død. Han nød betydelig anseelse i faglige kredse og bistod med undervisningen på Kbh.s Universitet i de vanskelige år efter Einarsens pludselige afgang, jf. note 21.

²¹ E. Einarsen søgte i september 1905 sin afsked som docent for at vende tilbage til Norge.

²² William Scharling: *Grundrids af Nationaløkonomiens Theori*, Kbh. 1906, 216 s.

²³ P. Krapotkin: *Haandens og Hjernens Arbejde*, København og Kristiania 1904.

²⁴ Som anført under Februar 1904 havde Warming ladet sig vælge til formand for den kristelige studenterorganisation „Studentehjemmet“. De følgende år blev besværlige, idet de prægedes af et stigende modsætningsforhold mellem to fløje, hvoraf den ene lagde vægt på det direkte missionerende sigte, mens den anden ønskede at skabe et samlingssted på kristeligt grundlag for alle studenter (jf. „Dansk kristelig Studenterbevægelses Historie i 25 Aar“, i *Studenternes Julebog 1917*, Kbh. 1917).

mennesker, trænger til rolig Hjemmetid. Formodentlig noget om den ideelle Pris og Renten. Men bør sikkert ogsaa indlede en Forhandling i nationaløk. F. om et mere populært Emne, Kvindeerhverv eller Georgeisme.²⁵ Har for 2 Aar siden lovet Brauns Archiv²⁶ en Artikel om vore Fagforeninger, og skal netop nu forelæse derom; men er bange, at jeg staar dem for fjernt.

Skrevet om det sociale Spm. til „Sæd og Høst“,²⁷ samt anmeldt Mackeprangs Disputats, dette med nogen Ængstelse, særlig da Westergaard ikke forstaar min Hovedanke.²⁸ [...]

August 1906

[...] Læst Cassel: *Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag* samt en Del af Bernstein: *Die Voraussetzungen*²⁹ og af mine Fagforeningsudklip. Kun nogenlunde rustet til Forelæsninger; er lidt bange, at paany lidt fortravlet og ufrisk. Ret klar at i Efteraar Artiklen i Nøk. T. om Fordeling og Arbejds løn³⁰, i Januar Foredrag om Georgeisme, senere Art. om ideel Pris. Næppe Kvinde-spørgsmaal eller Braun. [...]

²⁵ Der kom ikke noget foredrag af Warming i Nationaløkonomisk Forening om disse emner. Warmings næste foredrag i foreningen fandt sted i 1909 om den økonomiske situation, jf. nedenfor.

²⁶ Det i note 16 nævnte tidsskrift var grundlagt af H. Braun. Der kom ingen artikler af Warming i dette tidsskrift.

²⁷ I tidsskriftet *Sæd og Høst*, der udgaves af Kirkelig Forening for Indre Mission i København, har Warming i 4. årg., 1905-06, skrevet de to artikler „De vigtigste Sider af det sociale Spørgsmaal“ (s. 707-12) og „Hvad gøres der for Københavns fattige“ (s. 723-26).

²⁸ Edv. Mackeprang forsvarede i 1906 sin disputats *Pristeorier*. I sin anmeldelse af disputatsen i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* (1906, s. 513-18) fremhævede Warming problemet med at isolere efterspørgselsreaktioner i statistisk materiale om sammenhængen mellem priser og mængder. Dette problem har senere spillet en betydelig rolle i økonometrisk teori under betegnelsen identifikationsproblemet. Niels Kærgård har (*Danske Økonomer. Festskrift i Anledning af Socialøkonomisk Samsfunds 75 års jubilæum*, Kbh. 1976, side 296) karakteriseret det som den første klare påpegning af identifikationsproblemet. At Warming selv tillagde sine betragtninger betydning fremgår af den allersidste her medtagne indførelse i dagbogen

²⁹ Gustav Cassel: *Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag*, Göttingen 1900, og Eduard Bernstein: *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, der første gang udkom i Stuttgart 1899.

³⁰ Der kom ingen artikel om fordeling og arbejds løn i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* i 1906, men i 1907 artiklen „Indkomst- og Formuefordelingen i Danmark“.

September-December 1906

[...] Universitetet.³¹ Efter Listerne 29, sunket til 20 Tilhørere. Gennemsnitlig ca. 22 til ca. 16. Mere end Kollegerne – Kun naaet den halve Socialstatistik, maattet forandre Ordenen, saa især det, der krævede mindst Forberedelse: Indtægt o. Formue, Fattigvæsen, Velgørenhed, Alderdom, Sygekasser. Mit eget Tabelværk³² mindst interessant at gennemgaa, tungt. Ogsaa det øvrige mest Eksaminatorium. Arbejdet under et stadigt Tryk af Travlhed og Ufriskhed; forbavset at det overhovedet vedblev at gaa med nogenlunde Forberedelser og nogenlunde interesserede Tilhørere; længe overvejet gaa ned til 2 Timer fra 3, klar at saa i Foraaret, nu glad at ikke gjort det, da Kræfter bedre og naaet saa lidt. Naar nu 2 Timer, nødt være bedre forberedt, navnlig mere sigtet, saa naar mere pr.Gang; desuden mere Forelæsning, da opbrugt Eksaminatorie-Stoffet. En del af Stoffet trænger dog netop til, at man har Tid til at brede sig, f. Eks. Københavns Fattigvæsen. Til andre Tider halvt nødt udtvære for at vinde Tid. Indført at repetere forrige Time i første 5 Minutter, da Studenter svært forstaa, hvad der kræves til Eksamen. Ret nødv. høre mig, da ingen Manuduktør ved, hvad jeg kræver. Koefoed hørt, at de finder Birck morsomst, men mig mest lærerig. Riis-Hansen³³ hørt, at de fandt Tabelværket kedeligt, men det følgende meget interessant. I begyndelsen min Oplagthed og Stoffets Godhed meget svingende; siden indført Morgente de Dage og afskaffet Cyklen, der gav Hjertebanken saa kort efter Maaltidet. – Ofte mismodig, om virkelig kan naa at magte denne Gerning, om har noget godt til Studenterne og kan fængsle dem. De finder mig vist mere rar end begavet. Føler mig saa lille, naar jeg af deres Eksamensopgaver eller af Samtaler mærker, at de har læst mere end jeg. Eller naar jeg i naøk. Foren. sidder som ufrisk Tilhører, der aldrig har noget paa Hjerte.

Vil dog afgjort helst faa min Livsgerning ved Universitetet, men meget nødvendig fortsat Dobbeltstilling. Med U. alene (samt anden Undervisning) vilde jeg kunne faa Tid og Kraft til virkelig god Forberedelse, kunde tage mig meget af Studenterne, vilde i de første 2-3 Aar anvende 2-3 Timer daglig til Læsning i Almindelighed uden specielt Formaål m. Forelæsning eller Artik-

³¹ Efter Einarsens afgang blev der truffet den ordning, at Warming og Birck, der begge havde deltaget i konkurrencen i 1903, i de to år 1906 og 1907 begge skulle bistå de statsvidenskabelige professorer i forelæsnings- og eksamensarbejdet efter nærmere anvisning og mod at dele et docenthonorar.

³² *Indkomst og Formueforhold efter Skatteansættelsen for Skatteaaret 1904/05*. Statistisk Tabelværk, 5. række, litra E, nr. 4.

³³ Kristen Riis-Hansen var siden sin statsvidenskabelige eksamen i 1903 ansat i Statens statistiske Bureau.

ler. Westergaard ønsker nuværende Ordning fortsat. Har megen Lyst sig bestemt Nej: Tag mig helt eller slet ikke; paa Tide at jeg helt helliger mig Videnskaben eller opgiver den. Risikerer Nej, da Birck vanskelig lader sig afvise; dog: han er lidet egnet til ordinært Undervisningsarbejde; er saa ufor-sigtig at erklære sig ukvalificeret til at bedømme Eksamensopgaver i Statistik; og kan ikke finde paa Opgaver. Hvis Nej, resignere med Bureauet, haabe paa en anden Gerning ad Aare (Borgmester i Provinsby?) og være glad ved at have haft to lærerige Aar ved Universitetet. [...] K. gjort lidt Undskyldning for haarde Ord om Tabelværket; men selv indset at tungt og uoverskueligt. Birck en meget affejende Dom i Nationaltidende. G. Bang forstandigere Kritik i Scdm. [...]

Januar – Juli 1907

[...] Universitetet. Meget glad ved Forelæsn. Meget interessant Stof, og selv lært meget: Arbejderforsikring, Løn, Fagforen. m.m. Kildestudier. Nu og da vældigt Slid; saa Stof t. flere Timer. Mest Diktatforelæsn. Dog ca. 3 Heft. St. Medd. eksaminatorisk. Forbavsende stadige Studenter; sidste 2-3 Maaneder næsten hver Gang 15. – Kun ved Eksamen føler jeg mig ikke Stilingen voksen; eksaminerer ganske vist meget klarere, fastere og jævner end Birck, hvem Censorerne meget fornærmede paa; men usikker Bedømmer, for mild, navn. overfor jævne Snakkeopgaver. Koefoed meget interesseret og behagelig Cen-sor; Jerichau³⁴ haanligt overlegen, navn. v. skriftlige; forfængelig Nar. -Svært være forberedt alle de Svar, Kandidaten kan finde paa, og de uvæsentlige Tal, som han lært. Lader Kand. forklare en fremlagt Tabel; er ikke glad ved den Art Eks., men nødvendigt for at stimulere Interessen for Tabellæsning. – Uden Betænkning svaret Ja, da Westergaard i Juni spurgte mig om jeg vilde fortsætte. [...] Mere ængstelig end før deltagte i Naøk. Foren. Disk.; kræves mere af en Kontorchef, end af ung Kand. Koefoed tør overhovedet intet sige, men kritiserede mig overlegent Dagen efter Pios Diskussion.³⁵ [...]

August-December 1907

[...] Næste 3 Uger³⁶ navn. skrevet det meste af „den ideelle Pris“, samt læst

³⁴ Departementschef i Finansministeriets 2. revisionsdep. P.A. Jerichau-Christensen (fra 1910 navneforandring til Jerichow) var sammen med Michael Koefoed de to faste censorer ved statsvidenskabelig eksamen.

³⁵ Franz Pio holdt 14. marts 1907 foredrag i Nationaløkonomisk Forening om kommunal værdistigningsskat. I referatet af den efterfølgende diskussion i *National-økonomisk Tidsskrift* (1907, s. 244-47) optræder hverken Koefoed eller Warming.

³⁶ Dvs. ugerne efter 5/8.

Bircks Værditeori³⁷ og noget Tysk. [...] Universitetet. 20 Studenter, ret stadede og interesserede. Erhvervs- og Landbrugsstatistik. Intet forberedt for August. Fra Haanden i Munden. Lærte selv langt mere af Social-St., som krævede meget Studium og ogsaa interesserede Stud. mere. Dog havde jeg et langt større opsparat Forraad af Landbrugs-Kundskaber, som selv med lille Forberedelse muliggjorde Livlighed i Timerne, delvis improviseret. Var glad, at 3 Timer ugentl., men vil dog fremtid. kun 2, saa mere elastisk Tid. Studenterne desuden mest Gavn af at snart en Lærebog, efter at det meste Stof nu en Gang er gennemgaaet. Meget svært for dem at huske min mundtlige Tabel-Gennemgang. Dog ogsaa dikteret, baade Tabeller og Tekst. Maaske lidt for populær, lidt for dristig give Aarsager; mest paaskønnet af de yngste Studenter, de ældre lidt skeptiske? – Ved Landbrugskredit dikteret udførl. om Personal Kredit – for at redde mit Materiale fra 02-03; desværre ikke trykt medens a jour, nu forældet. Udførl. gennemgaaet et Kreditforen.-Regnskab som Øvelse i offentligt Bogholderi. Medens lidt i Tvivl om Værdien, omtaler Westerg. netop, at Stud. bør lære Bogholderi. – Som sædvanl. rigelig Andel af de stillede Eks.-Opg.-Forslag.

Den ideelle Pris mest skrevet i August; saa 6 Ugers Afbyrd.; maatte tage en Sønd. for at faa den sidste ¼ skrevet. Bange andre skrevet noget lignende, saa Beskyld. Plagiat. Bange lidt naiv, og lidt rodet rundt i Biting. Vanskeligt Arb.; en for en maatte Vanskel. overvindes. – Omarbejdet Statsbedr.problemet til Brug i Askov; endelig renskrevet i Dec. til Naøk. Tidsskr.³⁸, noget mere statistisk. Blev vel modtaget i Askov; ønsker den udbredt paa Landet; maa desværre ikke bringe Særtryk i Handelen. [...]

1908 I

[...] Klarede mine Tanker godt at forelæse over Landejendomme o. Ign. Senere gennemgaaet Aktieregnskaber, meget nemt for mig. Men kun 10-15 Tilhørere mod 15-20 i Begynd., ja allerførst 25. – Omsider i Slutn. af Maj beskikket til Docent med 1500, tilbagevirkende fra Januar.³⁹ Afskedsbegæring til Landbohøjsk.

³⁷ L.V. Birck: *Værditeori*, bd. 1-2, Kbh. 1902, der var Bircks disputats og i mange år anvendtes som lærebog ved Kbh.s Universitet.

³⁸ Artiklen „Den ideelle Pris“ er offentliggjort i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1907, s. 540-68.

³⁹ Da den to-årige periode (1906-07), hvor Birck og Warming så at sige fungerede i en delt docentplads, var ved at udløbe, søgte fakultetet om oprettelse af en yderligere docentplads, så de begge kun ansattes varigt som docenter. Da denne ansøgning ikke blev imødekommet i ministeriet, ansatte man i januar 1908 Birck i den ledige do-

Taget 800 Særtryk af min Afhandl. om By-Land. Megen Opmærksomhed. Mange Takkebreve. – Da der om Foraaret var megen Arbejdsløshed, var jeg meget i Tvivl om jeg ved Socialøk. Samf. off. Møde skulde tage Konsekvenserne af Standpunktet. Ikke røkket af Waages Modartikel, snarere af Wieth-Knudsens Hævdelse af, at vor Tids Fremskridt er illusorisk; dog meget overdrevet.⁴⁰ [...]

1908 II

[...] Universitet. Ualm. stadige Studenter. Selv til sidst mødte ca. 20 af Listens 30. Sikkert fordi friskere og livligere. Emnerne ikke særlige: Handel, Trafik, Pengeinstitutter, Valg, Skoler, Retspleje; men noget jeg kender, fordi sorterer under mig.⁴¹ Selv mest interesse af at fordybe mig i Forbrugsfor. – Mange Udvalgs- og Undervisningsraadmøder paa Landbohøjsk. om min Efterfølger. Nederlag i Raadet, hvor Wieth-Knudsen fik 13 Stemmer, Riis-Hansen 5, Ynkeligt Udvalgsflertal uden Overbevisning, saa jeg maatte være overordentlig nobel og upartisk; og dog var jeg generende mistænkt for at være partisk, og man havde Principper om, at Vikarer ikke maatte listes ind, og at man ikke maa ansætte sin Efterfølger. I øvrigt selv ret usikker, navnl. efter Samtale med W.K.; derefter ubehagelig Brevveksling, fordi jeg var for aabenhjertig. Prytz daarlig Taktiker⁴². Koefoed alligevel gennemført R.H. ved energisk Arbejde i Landbrugsministeriet.⁴³ – I øvrigt læst W.K.'s Disputats med godt Udbytte. [...]

centplads, hvorefter man søgte, og fik bevilget, et særligt honorar til Warming for fortsat at varetage den statistiske undervisning. Der var således ikke tale om beskikkelse til docent som det nævnes i dagbogen.

⁴⁰ Warming offentliggjorde i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* (1908, s. 32-62) en artikel med titlen „Landbrugets Arbejdermangel og Byernes Arbejdsløshed“, der efterfulgtes af en diskussion med H. Waage (1908, s. 269-89 og 571-98 samt 1909, s. 84-117 og 118-20), der var direktør for Kreditforeningen af Kommuner i Danmark og assistent i Landbrugsministeriet, hvor han senere avancerede til departementschef.

⁴¹ Warming var chef for Bureauets 2. kontor, hvorunder de fleste af de nævnte emner sorterede.

⁴² Carl Vilhelm Prytz, der var gift med Jens Warmings søster, Marie Warming, var fra 1893 professor i skovbrug ved Landbohøjskolen.

⁴³ Knud Asbjørn Wieth-Knudsen blev 1908 dr.polit. på afhandlingen *Formerelse og Fremskridt*. Kristen Riis-Hansen, der som nævnt var ansat i Statens statistiske Bureau, hvor han var meget værdsat af Michael Koefoed, kom til at undervise i samfundsøkonomi ved Landbohøjskolen fra 1908 til 1919 og udgav i 1911 *Samfundsøkonomien i Grundtræk*, der udkom i 4. udg. i 1931 og indtil omkring 1940 anvendtes som lærebog på Landbohøjskolen lige som den i en række anvendtes ved Kbh.s Universitet som lærebog for jurister og begyndende statsvidenskabelige studerende.

1909 I

[...] Univ. Febr. Jernbanestatistik, ret fyldigt diktat, interesserede. Derefter det for vidtløftige Industritabelværk, med stort Mandefald; fra over 20 til det halve. Skriveøv., først 15; Mandefald da Fristen indskrænkedes fra 7 til 1 Dag (4 Opg. af hver Slags); sidst kun 4-6 Mand. Kedeligt at rette Opg. Censorer meget forargede over Bircks Eksamination; maatte give Middelkarakteren fra de andre Fag, da umuligt bedømme! Kritiserede ogsaa Scharling. Naaet ca. 100 Tryksider Lærebog, men lange Perioder uden en Linje, saaledes 6 Uger efter Paaske; fører let til Uensartethed. Det meste af Januar kun Planlægning. Meget stofrig og koncentreret; meget er snarere Haandbogs- end Lærebogsstof. Anmodet Hertel-Wulff⁴⁴ gennemlæse Manuskri.; gør det meget samvittighedsfuldt, men retter kun Smaating; burde vist ofte sige: dette er for vidtløftigt. Gad tilbyder 30 kr. Honorar pr. Ark + 20, hvis der sælges 450 inden 1/1 1913; af Hensyn til Univers. Fritryksbidrag satte jeg de 30 ned til 15 mod at Salgsprisen bliver 25 Ø. i Stedet for 30.⁴⁵ Løjtnant Balslev bistaar med Korrektur og Beregning. – Sthj. Presseudv. bedt om Art., vilde svare Nej; men skrev saa paa 3-4 Timer 3 Art. om Vandringer = 30 Kr.; Stoffet helt rede i Lærebogen. – Berlingske afvist en Art. om de arbejdsløse, skrevet af Harme over Modstanden mod Indsamlingerne. Fik 124 Kr. paa en Liste fra Borgerindsaml. til de arbl. – Deltaget i Naøk. Foren. i Disk.; anbefalet snart Byggeri; anset for meget naiv. [...]

1909 II

[...] Univers. Lærebog vist sig god i Brugen. Aldrig saa stadige Stud.; gennemsnitl. 30. Flyttet fra Laborat. til selve U.⁴⁶ Mange forstandige og kritiske Spm i og efter Timen; faar Smaafejl og Uklarheder i Bogen rettet. Naar mindst, naar bedst forberedt. Bange at snakke for meget selv; men Hans siger, at Studenterne ikke har Udbytte af at høre Kammeraterne. Svært bedømme Eks.-Opgaverne.

Fuld Fart Lærebog til 28/8; 10 Ark udkom 30/9;⁴⁷ siden intet naaet for

⁴⁴ Nicolai Christian Hertel Wulff var statsvidenskabelig kandidat fra 1902, derefter i en årrække manuduktør og ansat i finansministeriet, fra 1908 tillige sekretær i De danske Provinsbankers Forening og 1909 sekretær i Finanslovkommissionen.

⁴⁵ Der er tale om 25 øre pr. ark, idet bogen udkom i hæfter med et varierende antal ark efterhånden som manuskriptet blev færdigt.

⁴⁶ Statistisk Laboratorium havde indtil 1916 til huse i nogle af Polyteknisk Læreanstalts gamle lokaler i Studiestræde 6, hvor der kun var plads til et begrænset antal tilhørere.

⁴⁷ Den statistiske lærebog, der første gang er omtalt under *1907 II*, udsendtes i fire

Artikler og Foredrag. Særl. om økon. Situation i Naøk. For.⁴⁸; meget Arb. læse Industrieretn. samt interviewe Bygnings- og Arbejdskyndige; bange for at være naiv; ivrig hævde min Position, ogsaa lykkedes. Delvis samme i „Dansk Arbejde“. 2 om Socialismen for kristelig-socialt Kursus; meget usikker og forbeholden i min Anbefaling; havde dog Tilhørernes Interesse og Sympati. Polemik i 4 Blade! Politiken mod Køedt (Aug[?]). Scdm. (Okt.) om uægte Børn; men afvist om Kristendom og Socialisme; maaske afgørende for min Stilling til Partiet. Sidste Nyt (Nov-Dec.) om Georgeisme (mod Schack og [.] Rasmussen). Kristel. Dagbl. om Kr. d. Fællesforbund (Dec.). Væmmelig Masse Tid til alt det Smaatteri. Nej til Foredrag i Landbo-, Handels-, Sogneraad-, Foredrags-Foren, Afholdsforen, Menighedssamf, Sthj. Arbejderforedrag, Redaktørforen. (Landboblade), kristne Kvinders Vælgerf. , scdm Kv. do.; omtrent hver Uge. [...]

1910 I

[...] ...2 Maaneder Eksaminatorium efter Lærebog; meget interessant uddybe Landbrugshistorie. Da sluppet op, Sociallove og Aktieregnsk.; stort Mandefald, 8-10 til Rest; havde været bedre for Studenter, om jeg skrevet Lærebog. Medens denne viste sig udmærket i Brugen ved Befolkningsstat., synes Landbrug for bredt, [.] Areal og Kreaturer. De fleste synes at anse Bogen tung, overfyldt. – Birck blevet Prof. extr.⁴⁹; jeg først lidt alarmeret, men er til min Fordel, naar Sch. gaar af, at B. forsørget. Men Westergaard burde i Tide have fortalt mig derom. Sch. pludselig stærkt skrantende. Lidt benøvet ved Udsigten gaa ned fra 6000 til 4200 Kr. i Løn; kan dog ret let lægge Budget med 5000, og Bi-Indt. af Artikler, Foredrag m.m. kan nok hæves fra 400 til 800. Frihed fra K. og Fritid sagtens 1000 Kr. værd. Desuden kan Univ. faa Lønlov; er en af de faa, der ikke har faaet. Fare i Juni for at skulle overtage Sch.'s Arb. med de smaa Juristers Eksamen; men W. tog alt (118 Mand) trods mit Tilbud.

Skrevet 9 Ark Lærebog; naaet noget hver Maaned, men ikke hver Uge; ofte

hæfter, hvoraf det første, bestående af 160 sider, udkom i 1909. Andet hæfte udkom i 1910, tredje i 1911 og det fjerde og sidste i 1913 samtidig med hele bogen under titlen *Haandbog i Danmarks Statistik*.

⁴⁸ Warming holdt foredrag om „Den økonomiske Situation“ i Nationaløkonomisk Forening d. 4. november 1909.

⁴⁹ L.V. Birck indsendte 2. januar 1910 en ansøgning om ansættelse som ekstraordinær professor efter nu i mange år at have tjent for en beskeden løn. Ansøgningen blev hurtigt bevilget med fakultetets varme anbefaling. Derefter var der tre statsvidenskabelige professorer: Scharling, Westergaard og Birck.

afbrudt af Hjemmearb. fra Bureau, Sthj., Hagerup⁵⁰, Møder, Gæster, Væge-
raad osv. Hjælp først af cand. polyt. Olsen, saa Kontorist Olsen, saa Marie. 1-2
Opfordr. ugentlig om Foredrag; bl.a. Nej til Alfr. Poulsen om Højskolelærer-
Kursus. Men Ja til jysk Landbodelegeretmøde om Georgeismen; egentlig for-
trudt; er først til Efteraaret.⁵¹ Er vist ret vel anset baade i Landbo- og Fagfor-
eningskredse. „Den økon. Situation“ f. Eks. citeret i Scdm; og de samv. Fag-
forb. rekvireret 12 Særtryk. [...]

1910 II

[...] Universitet. Stor og stadig Tilhørerkres; 60 og 44 paa Begynd.- og Slut-
listen; havde ventet aftagende Interesse, da vi fra Landbrug kom til Industri,
men vedblev. Et par Timer om Dethleff Jürgensens Problem: Kan Smørpro-
duktionen betale sig.⁵² Svaret Ja, men kræver stor Paapasselighed. Omtalt
Lyngby Musæum, som satte mine Tanker i Bevægelse; Datiden meget praktisk
og opfindsom indenfor sine Grænser. Alle 4 Eksamensopgaver mine Forslag,
men derved for ens i Karakteren, nemlig stor Stofmasse, saa at Vægten ligger
paa Dispositionen og Klarheden; uendelige at læse, vanskelige at bedømme,
vilde helst give dem alle 11 á 12. [...]

1911 I

[...] Scharling død;⁵³ megen Uro i den Anledning. [...]

Vil meget gerne være Professor, trods 1800 Kr. mindre (men Udsigt Ben og
Lønlov). Baade selve Arb. med Undervisning og Forfatterskab; og slippe fri
fra Koefoed; ej bunden Kontortid, men Middagstur og Middagsgymnastik,
hvored Helbred forhaabentlig meget bedre; endelig Mulighed af Tid til
politisk Virksomh. (maaske en Skuffelse; haaber navnlig at kunne holde sam-
men paa de gode Elementer i alle Partier, og i Beskedenhed at kunne være
nyttig for alle) Ogsaa lidt mere Fritid til Menigheden. Men vil savne Bureau-
ets Samkvem med mange, og Berøring med Livet, og med Fagfæller.

Aldrig været saa nervøs. Saasnt hørt lidt nyt om hvad A mener, B har sagt,
om C vil søge osv. kastet ud i Overvejelser, saa noget generet Arbejdskraft.

⁵⁰ Warming var fast medarbejder ved 2. udg. af *Hagerups Illustrerede Konversations-
leksikon*, der udkom 1907-13.

⁵¹ Warming holdt foredrag om Georgeismen på Jyske Landboforeningers 36. De-
legeretmøde i Århus i 1910.

⁵² Grosserer Dethlef Jürgensen udgav i 1910 bogen *Smørindustrien i Danmark*, hvis
hovedsynspunkt er, at det danske udbud af smør er så stort, at det ikke kan afsættes til
rentable priser.

⁵³ William Scharling døde 29. april 1911.

Jens Warming ved arbejdsbordet i hjemmet, hvor de økonomiske og statistiske værker blev til. Det var før den tid hvor universitetet stillede kontorer til rådighed for professorerne. (Billedet findes i *Polyteknisk Tidsskrift*, bd. 9, 1928, s. 13).

Haabede faa Embedet uden Opslag, men Birck modarbejder mig; han har aabenbart arb. sig ud i vedvarende Konkurrencefølelse; hævder at Kombinationen Kontorchef-Docent er saa udmærket; at Univ. trænger en historisk Økonom. Holder derfor paa Axel Nielsen!⁵⁴ Det lille beskedne Menneske; men heldigvis ikke paa Wieth-Knudsen, hvem ogsaa Westergaard er stærkt imod; Historie-Kravet kan dog tilfredsstilles gennem min Efterfølger. Westergaard en underlig lunken Ven; maaske fordi ikke læst mine bedste Afhandlinger; maaske fordi Fruen særlig mindes mig fra mine overanstrengte Aar 1905-08, hvor til Visse kedelig; maaske fordi han ogsaa ønsker mig til Direktør i Skjold; og maaske fordi han med sædvanlig leddeløs Interesse for alle sine Elever ogsaa saa uendelig gerne vil arbejde og hjælpe Ax. Nielsen (W's Anbefalinger er berygtede). W synes virkelig at betragte A.N.'s sprænglærde, men af ingen læste Bøger, som en fremragende Adkomst til Universitetet, medens mit er for jævnt og praktisk (l'art pour l'art overført til Videnskaben). W har gentagende sagt, at A.N. er Faren, men jeg tillader mig at betragte Wieth-Knudsen som den farligste, skønt baade B. og W. nødig vil have ham. Uforsvarligt af W. at være saa lunken, naar han atter og atter i de sidste Aar har spurgt mig, om jeg var rede til at overtage Sch's Plads. Kofoed saa meget des ivrigere skaffe mig Pladsen; brænder af Lyst hjælpe og virke, og har ogsaa opnaaet, at Birck spørger, hvorfor Bureauet saa gerne vil af med mig; jeg har maattet formane K. til at være tilbageholdende; paa én Gang fine Venner.

Konkurrenterne er i øvrigt Trap, Mackeprang og Gædeken;⁵⁵ den sidste er umulig, de andre ganske ufarlige. Trap vil ikke have sin Ansøgn. i Avisen, og vil næppe deltage i Konk.; er 52 Aar og meget tør⁵⁶; Kofoed og Ad. Jensen⁵⁷ omtaler ham altid som utrolig udygtig. Wieth-Knudsen er velbegavet, men

⁵⁴ Axel Nielsen var statsvidenskabelig kandidat fra 1903, havde i 1905 fået guldmedalje for afhandlingen „Prisbevægelsen i Danmark i Tidsrummet 1650-1750“, var 1908 blevet dr. polit. på afhandlingen *Specier. Kroner. Kurant. En Studie over den faldende Rigsdalerværdi i Danmark i Tiden 1671-1726*, Kbh. 1907, og havde i 1911 udsendt *Den tyske Kameralvidenskabs Opstaaen i det 17. Aarhundrede* i Videnskabernes Selskabs skriftserie. Axel Nielsen er i dagbogen ofte omtalt som A.N. Ax.N. eller blot Ax.

⁵⁵ Af de fem konkurrenter trak Cordt Trap, der var chef for Københavns statistiske Kontor, sin ansøgning tilbage før konkurrencen. Poul Gædeken blev som den eneste erklæret ukvalificeret; han tog senere juridisk embedseksamen, blev dommer og senere dr.jur. Foruden Warming var de egentlige konkurrenter således Mackeprang, Wieth-Knudsen og Axel Nielsen, der som foran nævnt alle havde skrevet disputats.

⁵⁶ I margenen tilføjet: Trap senere afmeldt.

⁵⁷ Adolph Jensen var Warmings kollega som kontorchef i Statens statistiske Bureau og efterfulgte Kofoed som chef i 1913, hvor Bureauet i øvrigt havde skiftet navn til Statistisk Departement.

hans Karakter hindrer ham i den fulde Gavn af Evnerne: værende forfængelig, mistroisk, Quærelant, Stræber; men Charmør; han og Birck 2 Alen af ét Stykke, d.v.s. kan sætte Tanker i Bevægelse, men ikke retlede; men B. har en sikker Dom og en ret ideel Karakter; 2 af den Slags vil gøre Studenterne kulrede. WK maaske mere idèrig end jeg, og flere Sprogkundskaaber; men ej min Skarpsindighed, Dømmekraft og Undervisningsevner. Han spiller desuden paa den Streng, at han kan blive min Efterfølger i Bureauet. – Heldigvis fri for Riis-Hansen, som Koefoed og Emil Meyer sætter over mig. Han har en sikker Dømmekraft, er skarpsindig og belæst, samt elsket af sine Manuducen-ter, men tør og lidet idèrig, uddyber ikke Problemerne; som øvet Manuduk-tør behersker han et stort Stof, er altsaa alsidig rustet, og vilde været en farlig Konkurrent; dog svagelig.

Kommer ind i megen Selvprøvelse. Min Interesse er absolut Videnskaben for Livets Skyld, og jeg har maaske nok forsømt den „højere“ Videnskab, skønt sikkert Anlæg for skarpsindig Teoretiseren. Mit virkelige Livsmaal er Rigsdag og Borgerrepræsentation, og de Emner jeg har syslet med, har stilet mod den Slags. Jeg mener ogsaa at have Evne til at gøre mig nyttig for de reelle Medlemmer og derved kunne faa Indflydelse. Den rene Videnskab vil jeg altid komme til at forsømme; dog finder jeg det naturligt, at man som ung er Statistiker, siden hæver sig til Helhedsproblemer, f. Eks. i Værdi- og For-delingslære; maa først have et bredt Grundlag af Kendskab til Livet. Jeg har lagt mere Vægt paa Kendskab til det praktiske Liv end paa Lærdom; desuden har Studenterhjem, Søndagsskole osv. taget mig megen Tid og mange Kræf-ter, saa min videnskabelige Produktion ikke er stor, særlig da jeg arbejder langsomt. Min daarlige Konk. Forelæsn. i 1904 synes endnu at gøre mig Skade; et alt for jævnt Emne, jeg havde valgt.⁵⁸ Skadet mig, at Falbe-Hansen for længe vedblev at være mit Ideal; jeg vidste ikke, hvor uvidende han var. Maaske skadet mig, at jeg som cand.jur. kun har haft et meget lidt omfattende Studenter-Studium til statsvid. Eks.;⁵⁹ kan den Dag i Dag føle, at flere af mine Studenter er mere belæste end jeg. Men mit Blik paa Literaturens Problemer er langt friere end deres.

⁵⁸ Ved konkurrencen i 1904 foregik den ene af de to mundtlige prøveforelæsninger over selvvalgt emne. Warming havde valgt „Om Handelsstandens Gjennemsnitsind-tægt“. Forelæsningen er offentliggjort i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1904, s. 143-63.

⁵⁹ Med udtrykket studenter-studium sigter W. formentlig til den omstændighed, at han, der først var juridisk kandidat, tog statsvidenskabelig eksamen som tillægseksa-men, og kun meget kort tid formelt var stud. polit. Det fremgår imidlertid af dagbø-gerne fra begyndelsen af 1890erne, at W. allerede dengang – før højskoleophold, juridisk eksamen, udenlandsrejse mv. – havde til hensigt at studere statsvidenskab.

Havde haabet at faa Embedet uden Opslag; siden haabet, at Fakultetet vilde tilkalde sagkyndige uden Konkurrence. Men Resultatet blev K., dog vistnok kun mundtlig; skriftlig kunde jeg næppe deltage i. Synes man skylder min Docent-Virksomhed det Hensyn; thi har 2-3 G. saa mange Tilhørere som de andre, og er efter samtlige Censurers Mening den eneste, som kan eksaminere. 8 Dommere, og jeg er ret vel tilfreds med S sammensætningen; Westerg., Birck, P. Jørgensen, Munch-Petersen (næppe mig gunstig stemt; W. Johannsens Slægtning), Koefoed, E. Meyer, Jæger, Fahlbeck. (Senere er Rubin kommet til efter eget Ønske)⁶⁰. Er straks gaaet i Gang med Forberedelsen og sagde derfor Nej til et Journalist-Kursus (150 Kr.); læser baade til det selvalgte Emne (Arbejds løn), og til at fylde Huller, hvor Opgaven kan ventes. Foreløbig Aschehougs store Værk⁶¹; lærer ikke meget deraf; finder meget Vrøvl refereret, men opmuntres ved at genfinde netop de Tanker, som jeg uden Læsning har gjort mig om Sagen.

Hvis sejrer, stor Lønnedgang. Dette var oprindelig min Bekymring, før Westergaards Lunkenhed og Bircks Standpunkt var blevet mig klare. Koefoed har dog givet rette Vedk. et Vink om at lade mig faa et af Scharlings Ben. – Men hvis ikke sejrer? Det kan ikke gaa at blive i Bureauet; min Personlighed har allerede taget megen Skade af at rette mig efter Koefoed, og vil det endnu mere i Fremtiden. Delvis min egen Skyld, da Bureauet aldrig har været mig Nr. 1; først Studenterhjemmet, siden Universitetet og Lærebogen; desuden i flere Aar overanstrengt. Maaske ellers kunnet hævde mig bedre. [...]

1911 II

8. Dec. endte Konkurrencen med Axel Nielsens Sejr⁶² [...]

Han kaldte sig stud. polit. og studerede på egen hånd de statsvidenskabelige professorers lærebøger. Navnlig Westergaards *Indledning til Studiet af Nationaløkonomi* fra 1891 fandt han interessant.

⁶⁰ Censurkomiteen kom til at bestå af de to statsvidenskabelige professorer Harald Westergaard (Warming's gamle lærer) og L.V. Birck (den evige konkurrent siden konkurrencen i 1903, som det kort forinden var lykkedes at få et ekstraordinært professorat). Desuden de to juridiske professorer H. Munch-Petersen og Poul Johs. Jørgensen, de to udenlandske professorer Oscar Jæger (Oslo) og P.E. Fahlbeck (Lund) samt Michael Koefoed og Emil Meyer. Disse var udnævnt efter fakultetets indstilling. Dertil ønskede ministeriet føjet Marcus Rubin og V.A. Falbe-Hansen, hvoraf den sidste undslog sig.

⁶¹ Den norske professor T.H. Aschehoug (1822-1909) udgav 1902-08 firebinds værket *Socialøkonomik*, der anvendtes en del til selvstudium her i landet, hvor der ikke fandtes tidssvarende fremstillinger på mere avanceret niveau.

⁶² Om censurkomiteens afgørelse findes såvel i fakultetets arkiv som i universitetets

Konkurrencen var min Hovedinteresse hele Sommeren og Efteraaret, og jeg var ikke meget værd i Bureauet, hvor jeg desuden havde Orlov 1. Nov. til 9. Dec.⁶³ [...]

Mit selvvalgte Emne „Arbejdsløn og Rente“ udviklede sig til en Række nye Tanker og Opstillinger, og jeg mener her at have givet vægtige Bidrag til Erkendelsens Fremadskriden, om end ikke helt afklaret. (Som Biproduct en Afhandl. om Fiskeriet⁶⁴). Jeg lærte mest af Wicksell,⁶⁵ dernæst af Marshall,⁶⁶ men var i øvrigt forfærdet over, saa meget Vrøvl der er i vor Videnskab. Orienterede mig desuden i Tidsskrifter og Biblioteker for at være klar til

årbog blot en kort meddelelse om, at man bortset fra Gædeken, der ikke kan komme i betragtning, anerkender de øvriges virksomhed og som den bedst kvalificerede indstiller Axel Nielsen til professoratet. Det fremgår dog klart af andre kilder (andre akter i fakultetets arkiv, samtidige avisreferater og konkurrencedeltagernes naturligvis subjektive fremstillinger af sagen) at indstillingen fremkom efter stærk uenighed, som det vil føre for vidt at komme ind på her. Der er næppe tvivl om, at Westergaard, som Warming så stærkt bebrejder, at han svigtede ved denne konkurrence, har ønsket og foreslået Warming, men ikke har kunnet få flertal for sit synspunkt, idet både Axel Nielsen og Wieth-Knudsen fra starten har haft lige så overbeviste tilhængere. Det er lige så utvivlsomt Westergaard, der som formand for censurkomiteen har ment, at man måtte forsøge at nå frem til i hvert fald en flertalsindstilling, hvis man skulle løse sin opgave. Warming kan muligvis mene, at Westergaard skulle have fastholdt ham som kandidat for at give ham offentlig opbakning uanset det måske ville have resulteret i tre mindretalsindstillinger.

⁶³ Konkurrencen bestod foruden af hensyn til den hidtidige videnskabelige virksomhed af udfaldet af tre prøveforelæsninger. Den første var over selvvalgt emne; her valgte Warming „Arbejdsløn og Rente“. Den holdtes 1. december 1911 og er offentliggjort i bogen *Arbejdsløn og Rente*, Kbh. 1911, idet den skulle foreligge i trykt form samtidig med den mundtlige fremførelse. Anden prøveforelæsning var „En Redegørelse for de Faktorer, der er bestemmende for Bevægelserne i det almindelige Prisniveau“ og holdtes af alle deltagere 4. december med en måneds forberedelse. Warmings forelæsning er medtaget som et tillæg i *Arbejdsløn og Rente*. Tredje prøveforelæsning gjaldt „Vurdering af den fra socialistisk Side i nyere Tid fremkomne Kritik af Marxismens økonomiske Principper“ med to dage til forberedelsen og fandt sted 8. december.

⁶⁴ Artiklen „Om „Grundrente“ af Fiskegrunde“ er offentliggjort i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1911, s. 499-505. Denne artikel er fremhævet af Peder Andersen (*History of Political Economy*, 1983, s. 391-96) som et bemærkelsesværdigt tidligt og originalt bidrag til ressourceøkonomien.

⁶⁵ Knut Wicksell var professor ved Lunds Universitet 1901-16 og havde udgivet sine hovedværker på tysk i 1890erne samt lærebogen *Föreläsningar i Nationalekonomi*, bd. 1-2, Lund 1901-06.

Opgaverne, af hvilke vi fik en lang (1/11-4/12) og en kort (5-8/12). 1/11 var jeg ikke helt færdig med min egen, bl.a. fordi Kvalme og daarl. Appetit den sidste Uge.

Opgaven handlede om Prisniveauet, hvad jeg netop havde ventet. Laa godt for mig, og jeg fandt straks de rigtige Bøger. Havde glædet mig til den Maanedes Arbejde i Ro, men det blev en meget bekymret Maaned. Kvalmen og Matheden vedvarede en Uge, saa næsten ikke Kræfter til Gymnastik. Siden al Skatteberegningens Forstyrrelse og Bekymring, Færdiggørelse, Korrektur og nøje Prøvelse af „Arbejds løn og Rente“, og endelig havde Køfoed sagt, at det var en stor Opgave, medens jeg syntes, at den var lille. Først da jeg opdagede, at den var lille kvantitativt, men stor kvalitativt, hørte jeg op med at grunde over, hvilke Sider af Sagen jeg maaske havde overset, og tog det Parti at tage det som en kvantitativt lille Opgave. Men min Nervøsitet var midt i Maaneden saa stor, at jeg tvivlede om min Evne til at tænke klart og ønskede en til at gennemlæse Manuskriptet (Helge Smith⁶⁷ gennemlæste det selvvalgte, men skuffede mig; forstod saa lidt deraf, at det ikke var mig nogensomhelst Garanti).

Natten før første Forelæsning (1/12 selvvalgte) sov jeg kun 2 timer; og jeg var netop saa bekymret, om jeg havde Kræfter til at tale i to Timer efter hinanden. Men det gik udmærket; Marie har aldrig hørt mig tale saa godt. Ogsaa de andre Forelæsn. gik formelt godt. Men den korte Opgave (Om den revisionistiske Kritik af Socialismen) fældede mig; Køfoed mener, at jeg vilde have sejret mellem 2den og 3dje. Jeg tog den praktisk og populært; men man ønskede den teoretisk og literært; rigtig en Opgave i Expreslæsning og i at tumle med Forfatteres Meninger. Desuden fik Axel Nielsen først den Idé, at Henrik Pedersen⁶⁸ maatte have de rette Bøger og fik derfor hans bedste, jeg de næstbedste. Og Afgørelsen blev truffet i et Censurmøde, umiddelbart efter A.N. havde talt.

Alle ventede min Sejr, endog A.N. De fleste Studenter holdt paa mig, som

⁶⁶ Alfred Marshall, der i 1890 offentliggjorde *Principles of Economics*, der senere kom i mange udgaver, var den dominerende engelske økonom indtil denne rolle overtoges af J.M. Keynes.

⁶⁷ Helge Smith var statsvidenskabelig kandidat fra 1906, ansat i Generaltolddirektoratet, havde 1910 fået accessit for en afhandling om bimetallismen og var 1910-12 formand for Socialøkonomisk Samfund.

⁶⁸ Formentlig Hans Henrik Christian Pedersen, der var statsvidenskabelig kandidat fra 1900 og ansat i Statens statistiske Bureau. Havde offentliggjort en del om danske og udenlandske landbrugsforhold. Senere (fra 1918) lektor i landbrugsøkonomi og landbrugshistorie ved det statsvidenskabelige studium ved Kbh.s Universitet.

den der kender Livet og kan undervise; men finder A.N. kedelig. De fleste Aviser holdt paa mig, ligesaa yngre candd. polit. Og N.C. Christensen⁶⁹ var saa sikker, at han den sidste Dag skrev til Koefoed om at blive min Efterfølger.

Men Dommen mente anderledes. Var det blevet Wieth-Knudsen, havde det været et spørgsmål om personlige Evner, og da er det vanskeligt at bedømme sig selv. Men Ax. N. betyder et Princip. Han har lagt Vægt på Lærdom, jeg paa at kende Livet i Samfundet. Han interesserer sig for Nationaløkonomer, jeg for Nationaløkonomi. For ham er Bøgerne Selbstzweck, for mig et værdifuldt Hjælpemiddel til at lære Samfundet at kende, men jeg erkender, at jeg ikke har benyttet det tilstrækkeligt; mine mange andre Interesser for Menighedsarbejde, Afhold, Folkeoplysning, humane Arbejde osv., min Bibel- og Avislæsning, min Langsomhed til Arbejde og navnlig Læsning – alt dette har hindret mig i at blive tilstrækkelig belæst. A.N. er gaaet til den modsatte Yderlighed. Og naar jeg læser, er det for at udsuge Forfatteren for, hvad han sidder inde med af positive Bidrag til en fremadskridende Erkendelse og Forstaaelse, baade Tanker og Oplysninger; Resten lader jeg ligge; men A.N. interesserer sig ogsaa for de gale Meninger. Han vandrer lige ud ad Videnskabens slagne Landevej med Lærdom og „Skole“; udfordrer i ingen Henseende Kritiken, uden ved at være tør og kedelig, men bliver næppe nogen skabende Videnskabsmand. Kan give forstandige og korrekte Referater, er flittig og hæderlig, kan maaske lære at undervise og eksaminere, synes i det hele at være perfektibel, men har en forbavsende Evne til at vælge kedelige Emner. – Jeg noget paavirket af, at Søn af en Naturforsker;⁷⁰ Fader har med Medlidenhed omtalt Eleven, der lærte for meget, men forsømte Planterne. Jeg erkender dog, at Økonomi maa tages noget mere literært end Botanik. Ogsaa paavirket af Moders Skepsis overfor „Videnskabsmænd“, som hun altid har omtalt som kedelige. Og paavirket af Højskolens Syn paa „den sorte Skole“; er Lyset for de lærde blot.

Maaske jeg burde have taget mer Hensyn til den herskende Opfattelse, som den der faktisk har Magten. Maaske klogere, om ikke været Docent, men brugt Tiden til fri Videnskab; troede i 1905 at Docenturet var den sikreste Vej til Universitetet. Men efter hele min Natur, og med min ret lille Hukommelse,

⁶⁹ N.C. Christensen var cand. phil. fra 1889 og ekspeditionssekretær i Statens statistiske Bureau, hvor han aldrig avancerede videre. Han er den eneste, der i dagbørgernes afsnit om arbejdet i Bureauet altid omtales positivt for sine menneskelige egenskaber.

⁷⁰ Warming var søn af Eugen Warming, der var professor i botanik ved Kbh.s Universitet.

kunde jeg ikke have uvikl. mig stærkere i Retning af Literatur og at tumle med mange Forfatteres Meninger. Megen Læsning vilde gjort mig ufrisk.

At jeg har læst en Del Statistik, Aarsberetninger, Kommissionsbetænninger, Industrieretninger osv. synes man ikke at regne. Koefoed havde sagt, at det var jo umuligt for mig at faa læst mere, naar jeg skulde passe Bureauet og specielt skulde docere Statistik og skrive en Bog i Statistik; men man havde svaret, at naar man var Videnskabsmand, skaffede man sig Tid (ja fra Bibel-læsning, Søndagsskole m.m.). Endvidere havde man beskyldt mig for at være Dogmatiker, der ensidigt bed mig fast i et enkelt Synspunkt. At de fremmede Dommere ikke selv er Statistikere, men maatte spørge de andre om mine statistiske Arbejder, har vel ogsaa skadet; og dem fulgte sikkert de to danske Jurister. Dog min Statistik er ej heller videnskabelig; den er en nyttig Haand-bog for Praktikere; og de fine nye Korrelationsmetoder o. lign. kender jeg intet til.

Rørdam⁷¹ har sagt, at den aandelige Trang er størst, hvor den føles mindst. Maaske selve dette, at Universitetet vrager mig, kommer af, at de trænger til mig; som en der kan undervise og har et fyldigt Kendskab til praktiske Forhold. Dog er jeg ikke nu saa sikker på Fremtidens Dom som straks efter, hverken om A.N. eller mig selv. Maaske „Arbejds løn og Rente“s dristige Tan-ker er lidt for sære, har lidt for meget af Autodidaktens Mangler. Sikkert har jeg forsømt Omgang med „Videnskabsmænd“; burde have „snakket“ mere i Bureauet og haft en rigtig stor Studierejse. Er faktisk ret uvidende om Forhold i Udlandet, ogsaa de faktiske Samfundsforhold. Og kan ikke læse hurtigt og dog faa fat paa Pointen.

A.N. skal være meget overanstrengt, og ikke videre glad ved Sejren – an-tagelig baade af Træthed og Betuttethed. Dog, den der gaar paa Prædikesto-len uden Frygt, gaar ned uden Frugt (Luther). Maaske jeg har undervurderet Professor-Gerningen, ment at den kunde jeg sagtens klare. Og den var jo for en stor Del kun et Springbrædt til fri offentlig Virksomhed. A.N. ved ej ret, hvad han skal læse over; jeg havde mine Planer rede.

Dagen efter Slaget en lang, god Samtale med Koefoed om 1) Konkurren-cen, 2) Min Stilling i Bureauet, 3) En fremtidig Stilling andetsteds. „Hvorfor er De saa ked af Bureauet“, spurgte han; og jeg svarede, at jeg ønskede Selvstændighed, at han gik uden om mig, at vi saa meget forskelligt paa Livet. Godt at jeg fik sagt ham det: Han tilbød mig en eller anden større Undersø-gelse helt paa eget Ansvar, som kunde udkomme i mit Navn, og lovede mere Hensyntagen. Men jeg holdt paa, at jeg burde forlade Bureauet. Han lovede mig sin Bistand dertil, og vi drøftede Mulighederne. Og saa tog jeg fat paa

⁷¹ Formentlig Thomas Skat Rørdam, der var Sjællands Biskop 1895-1909.

min daglige Gerning i Bureauet med al dens Trivialitet, Rykker-Skrivelser, Skemaer retur til Rettelse, Prisskrivelser, Gennemsyn af 100 Sider Kommune-Tabeller, om de er rigtige osv. Men med det Forsæt, at Bureauet nu skal være Nr. 1, saa jeg kan forlade det med en god Samvittighed for den sidste Perio- des Vedkommende. Mere daglig Paapasselighed og mere Tagen Standpunkt, saa jeg har en bestemt Mening at hævde, naar en Sag forelægges K.; har hidtil for meget løbet an paa, at det blev alligevel paa hans Ansvar.

Fremtidsmulighederne er Retsbetjent, Amtmand (K. mente, at dette laa for min Uddannelse, men at Indenrigsmin. egne Folk havde Forret), Amtsfor- valter, Departementschef i Finans- eller Handelsministeriet, Assessor (en Dags Tid fæstet mig ved Kriminalretten, som ret social; men maa have en positiv Opbyggelsesgerning), Sociallovgivning (Arbejdsløsheds-kasser, den nye Tvangsforsikring), Sparekasse-Tilsyn, Kristeligt Dagbl., Askov, Grønlands for- viklede Styre, Kvæsturen, Anstalter, Stiftelser, Landsforeningen, Forsikrings- Selskaber m.m. K. spurgte om den Stats-Arbejds-Anvisning, der forberedes⁷², men jeg svarede, at den ikke interesserede mig særligt. Har dog siden netop fæstet mig ved denne. Oprindelig lidt skeptisk, dels overfor den naive Her- man Beyers Tro paa at kunne skaffe mere Arbejde, end der er⁷³, dels overfor Landboernes overdrevne Forestillinger om det urimelige i Indvandringen til Byerne. Men har siden set, at Gerningen maa kunne tages som en dybere Regulering ud fra nøje Kendskab til det hele Arbejdsmarked, bygger paa Indberetninger fra mange Tillidsmænd.

Der gaar lang Tid med at leve sig ud af et mangeaarigt Haab; støder bestandig paa smaa Planer og Dispositioner, som nu maa ændres. Men dette, at jeg var saa nær ved at sejre og at et Uheld med sidste Opgave blev afgø- rende, gør det lettere at se Guds Finger i det. [...]

65 Studenter i Sept. Standsede 25/10. Selv Industriens specielle Del gik godt. Opgave-Bedømmelse er mit svage Punkt; men vil læse Eksamens-O. 2 Gange. Samt frasige mig lidt deraf; meningsløst, at alle O. læses af 4 Prof. og Doc. + 2 Censorer. Har nu tænkt en 3-aarig Forelæsningsturnus; 1½ Aar Statistik, 1½ Landbrugs- og Social-Politik. [...]

⁷² Der blev i Folketinget 20. februar 1912 fremsat forslag til lov om arbejdsanvis- ning, hvorefter der skulle ansættes en arbejdsanvisningsdirektør med en årlig løn på 6-7000 kr. Lovforslaget blev vedtaget i den følgende samling og loven trådte i kraft 1. juli 1913.

⁷³ Forretningsføreren for Københavns kommunale Arbejdsanvisningskontor, Her- man Beyer, havde 4. marts 1909 holdt foredrag i Nationaløkonomisk Forening om emnet „Kan Arbejdsløshed modarbejdes ved offentlige Arbejdsanvisningskontorer?“.

1912 I

Et trykket Halvaar. I et par Maaneder bar Haabet om Pladsen v. Arbejdsanvisn. mig oppe, men da Lovforslaget fremsattes, talte jeg med Koefoed derom. Han mente, at det ikke gik, fordi jeg var Socialdemokrat, og hvad der har forknyttet mig mere, han mente ikke, at det laa for mig. Har i det hele svært ved at fastholde Selvtiliden, om jeg virkelig duer til at blive noget virkeligt; dog Koefoeds Domme er ofte partiske og uretfærdige, f. Eks. N.C. Christensen og Frk. Hansen⁷⁴, og som C siger om Frk. H, K. har selv ved at misbruge hende til Arbejde uden Ansvar, opnaaet at faa Ret; thi nu duer hun ikke. Og bliver jeg i Bureauet, vil jeg ogsaa forsumpe. – Senere mest fæstet mig ved Stillingen som Bankinspektør⁷⁵; men den vil vist blive saa vellønnet, saa at der bliver farlige Konkurrenter.

Siden Februar spildt mange ørkesløse Tanker paa Konkurrencen. Holdt Tale i Tankerne for Wgd. og P.J. Jørgensen om Komiteens Snæversyn, om at A.N. aldrig har tænkt en Tanke, som vil overleve ham, men kun har „Skole“, at Komiteen valgte den ordinære, fordi selv ordinær osv. Hans Konkurrence-Bog Reflektioner, ikke Tanker, March paa Stedet. Ingen Evne føre Videnskaben fremad. Han synes ret kritisk overfor Eksamensopgaven af en Disputats. Selv H.O. Lange,⁷⁶ der dog maa kende A. N.'s skjulte Dyder, mener som saa mange andre, at han kun kan have sejret ved et Kompromis. Prof. Fahlbeck vrager mig, fordi Socialist. Jæger, fordi han er Filosof og Filolog. Meyer, fordi Sans for forloren Dybsindighed. Da jeg før Gennemgang paa Universitetet af „Arbejdsløn og Rente“ spurgte E.M., om han havde særlige Indvendinger, havde han 3, 1) En Tilføjelse om Fagforeningerne, 2) Noget Vrøvl om Grænseproduktivitetslæren, som han paa Forhaand ikke kan lide, 3) En Misfor-

⁷⁴ Metha Hansen tog som den første kvinde statsvidenskabelig eksamen 2. februar 1893. Ved reorganisationen af Statens statistiske Bureau i 1895 fik kvinder adgang til de underordnede stillinger, men ikke til embedsstillinger. Metha Hansen ansattes 1896 i Bureauet som assistent. I 1904 fremsattes i Rigsdagen forslag om, at kvinder også skulle kunne ansættes i embedsstillinger i Bureauet. Det blev her hårdt bekæmpet af bl.a. den statsvidenskabelige professor L.V. Birck og nød ikke fremme. Først ved lov af 4. marts 1921 blev kvinders ligeret til embedsstillinger gennemført. Metha Hansen blev fra 1. juni samme år udnævnt til fuldmægtig i Bureauet.

⁷⁵ Der var i foråret 1910 nedsat en kommission, der 1. juni 1912 afgav betænkning med bl.a. udkast til lov om bankselskaber, hvorefter der som statens tilsynsførende skulle ansættes en bankinspektør med en løn på 10.000 kr. om året. Lovforslaget blev ikke vedtaget.

⁷⁶ H.O. Lange var overbibliotekar for Det Kgl. Bibliotek, hvor Axel Nielsen var ansat i flere år før konkurrencen.

staaelse om Kvinders Løn, som i det hele synes at være gaaet Komiteen over Hovedet.

[...] Universitet. Et Par Maaneder eksam. i Statistik (Rest af 3. Hæfte), saa i „Arbejds løn og Rente“. Fraraadede Russer den sidste; ogsaa stort Mandefald, men beholder en lille interesseret Skare, dog lidt vekslende; til Tider livlig Drøftelse, til Tider lidt tilbagetrængt Skepsis, og ved det mest knudrede den Ærgelse, at ingen vilde eksamineres. Hele Foraaret en Del Vrøvl med Scou's Doktordisp. om Byggeriet, som Westergaard først afviste, siden kritiserede, delvis med Urette. Kedelig Disk. ml. S. og W., som var lige tunghøre overfor hinanden. Jeg oprindelig i Tvivl, W. drev mig over paa S.'s Parti.⁷⁷ – Andragende fra Studenterne om at dele Eksamen; W. og Birck for; jeg imod. – Elendigt Lektionskatalog; baade W. og Axel Nielsen Minimum af Arbejde. Ønsker at foranledige en almindelig Drøftelse om 3aarig Studieplan m. faste Pligter for hver af os. Fader gaar og snakker om, at jeg burde i Fakultetet, ogsaa til W. Det frister mig dog saare lidet.

Næsten til 1. Juli intet skrevet til Lærebog. Enkelte Smaating: Handelsbalance til Smedenes Fagblad, Sporvognsamortisation til Kristeligt Dagblad, Rente til Husmanden, Georgeisme i Tune, og „Staar Højskolen stille“ i Højskolebladet, med Svar af Alfr. Poulsen m.fl. – I Juli-August god Gang i Lærebogen; interesserer mig dog mindre end før Konkurrencen. [...]

1912/13

[...] Tre Gange haft en Stilling at haabe paa; hjulpet til at holde oppe. 1) I Efteraaret døde Feilberg, Højskolernes Tilsynsmand⁷⁸; skrev til og talte med Appel⁷⁹; det blev Moltesen⁸⁰, men Haabet hjalp i en trang Tid. 2) Bankinspektøren; skønt ringe Haab talte jeg i Nationaløk. For. for at skaffe Chancer,

⁷⁷ V. Schou indsendte 6. december 1911 en afhandling „Bidrag til Undersøgelse af Byggevirkomheden i Danmark i de sidste 75 Aar“ med henblik på forsvar for den statsvidenskabelige doktorgrad. Afhandlingen blev trukket tilbage 2. december 1912. Afhandlingen foreligger trykt under samme titel, Slagelse 1911, og er udførligt anmeldt – ikke uden kritik, men heller ikke uden anerkendelse – af Warming i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1913, s. 376-85.

⁷⁸ Filosofen Ludvig Feilberg var fra 1887 statens tilsynsførende ved folkehøjskolerne.

⁷⁹ Jacob Appel havde været lærer på Askov under Warmings ophold på højskolen og var nu (1910-1913) kultusminister i ministeriet Berntsen.

⁸⁰ Laust Moltesen, der havde et stort historisk forfatterskab bag sig, havde 1896-99 været lærer på Askov og der nogle år sammen med J. Appel udgivet *Dansk Tidsskrift*. Siden 1899 var han lærer ved Frk. Zahles Skole.

– men Foredraget gjorde vist snarere Skade⁸¹; er heller ikke videre begejstret for Pladsen, kun det interessante Indblik i Livet frister, men de 10000 Kr. giver farlige Konkurrenter. Loven ikke vedtaget. 3) Arbejdsanvisningen vedtaget; jeg blev betuttet, havde ventet den næste Aar, havde mine Planer for Sommeren (studere Byggelove), en Vinterplan om at studere den unge Arbejdskraft o.l. som Forberedelse til Pladsen (og anbefaling). Og havde mine Tvivl om Pladsens Værdi. Blev dog hurtig ivrig; megen Skepsis hos Koefoed og Adolf Jensen, Mackeprang haver Westergaard til at arbejde. Hilste paa Jensen-Sønderup og Ove Rode⁸². Juni endte med Vedels Konstitution og smaa Chancer⁸³, og trøstede mig hurtigt, særl. da Koefoed slog paa Mulighed for at blive Professor. Betvivlede at Pladsen overhovedet kan oparbejdes til noget betydeligt, men dog muligt, og i saa Fald netop noget for mig, med mine vidtfavnende (naive?) Planer om Lærlinge-Anvisning, dirigere Strømmen fra Landet til de rette Byer, udjævne Konjunkturer osv. Men jeg passer maaske bedst til at udsaa Tanker, som først om 10 Aar er modne til Gennemførelse. Jeg vil egentlig nødig i min offentlige Fremtræden være bundet af Hensyn til Indenrigsministeriet (netop det sociale M.) og Arbejdsgiverne.⁸⁴ Mine Evner passer bedre til Forelæsninger, Afhandlinger (samle Stof, gennemtænke, uddybe, faa Ideer) og til komunal eller politisk Virksomhed, mindre til at være et Hjul i et Administrationsmaskineri (er for subjektiv og uafhængig). Men trænger til et Ansvar, en Opgave at samle mig om.

[...] Universitet. Sløjt Efteraar; 10 Studenter til Læren om Prisniveauet; 6 Ugers Pause for at afslutte Haandbogen; lidt flere Stud. til Skattelove, medens Trykning. Revanche i Foraaret; 3 Timer ugentlig + Skriveøvelse; mange til Eksaminatoriet, faa til Skr. Forhandlinger om Eksamensdeling og Undervisningsplan; jeg lidt ene mod de andre (W, Birck, A.N.), som er for dovne til U, medens jeg venter at E. bliver Skuffelse. Oprejsning da Fakultetet rejser Spm.

⁸¹ Warming holdt 16. januar 1913 foredrag i Nationaløkonomisk Forening om „Lovgivning om Banker og Sparekasser“. Gengivet i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1913, s. 31-75.

⁸² J. Jensen-Sønderup var afgående indenrigsminister i ministeriet Klaus Berntsen (1910-1913). Ove Rode var tiltrædende indenrigsminister i ministeriet Zahle fra 21. juni 1913. Arbejdsanvisningen sorterede under indenrigsministeren.

⁸³ Indenrigsministeriets departementschef Henrik Vedel blev konstitueret i stillingen som arbejdsanvisningsdirektør, der året efter blev besat med den afgående indenrigsminister Jensen-Sønderup, der havde gennemført loven.

⁸⁴ Arbejdsanvisningsloven blev bl.a. gennemført for at sikre arbejdsgiverne samme indflydelse på administrationen af arbejdsanvisningen som arbejderne.

om U. – Appel bedt mig anvise en Lærer til Askov; F. Zeuthen⁸⁵ turde ikke (var lidt bekymret for hans Fremtid, thi upraktisk); anbefalede Røgind⁸⁶, men de tog den kedelige Frode Sørensen.⁸⁷

Farligt Slid i Efteraar med Haandbogen; skrev, skrev, skrev; nægtede alt andet, gled ud af Forbindelser; Olsen lavet Finanstabel, Asta hjulpet med Registret. Mange meget velvillige Anmeldelser og lidt Kritik. Ogsaa megen Glæde af Artiklen om „Hvem ejer Danmark“, 800 Studenter Livsforsikring m.m. samt af Foredrag i Roskilde, Randers og Lyngby om Afholdssagen. Men Gads Magasin forsinkede „Hvem ejer“⁸⁸, da de mærkede at jeg var paa Liste D.! Bank. Foredraget liden Paaskønnelse i Øjeblikket, men synes dog at have Indflydelse i Landstinget (om Spm. Kautionslaan). I Sommeren med megen Glæde læst og tænkt over Byggelove o.l., senere ogsaa Afhold. Haaber at skrive en Bog om Byggeri. [...]

1913/14

[...] Tragedien med Koefoeds og mit Samarbejde fik altsaa en uventet Afslutning 1. Nov. 1913 med at han gik, ikke jeg, og det vil jo nok forlænge mit Arb. i Departementet, at jeg nu har den noble og retsindige Adolph Jensen til Chef.⁸⁹ Dog ønsker jeg alligevel at komme bort; der er for meget trivielt Arbejde, og min Tid og mine Kræfter kan ikke holde til Kontorchef + Docent + videnskabeligt, Afholds-, Menigheds-, Folkeoplysnings- og offentligt Arbejde; det ærgrer mig at spilde Tid paa at paraferer Skrivelser, læse Korrektur, gennemse Tabeller, korrespondere om Fejl og Mangler osv., naar jeg har et Mylr af Ideer til Afhandlinger, Bladartikler, større vid. Undersøgelser m.m. Boligspørgsmaalet studerede jeg sidste Sommer og saa laa det brak indtil denne Sommerferie. [...]

⁸⁵ Frederik Zeuthen, der i øvrigt var Warmings fætter, blev statsvidenskabelig kandidat i 1912 og blev i 1913 ansat som assistent i Arbejderforsikringsraadet. Senere professor ved Kbh.s Universitet.

⁸⁶ Sven Røgind var statsvidenskabelig kandidat fra 1912 og blev samme år ansat som sekretær i Revisions- og Forvaltningsinstituttet. Senere docent i Økonomi og Lovgivning ved Den polytekniske Læreanstalt.

⁸⁷ Frode Sørensen var statsvidenskabelig kandidat fra 1909 og havebrugskandidat fra 1911. Blev 1912 udnævnt til lærer i samfundskundskab ved Askov Højskole. Senere lektor i havebrugsøkonomi ved Landbohøjskolen.

⁸⁸ Artiklen „Hvem ejer Danmark“ blev offentliggjort i *Gads Danske Magasin* 1913, s. 413-19.

⁸⁹ Michael Koefoed blev 1. november 1913 udnævnt til Generaldirektør for Skattevesenet.

1914/15

Krigen har nu været i 8 Maaneder og der er ingen Tegn til Afslutning. Periodisk er der nogen Ængstelse for Danmark, saaledes i Anledning af Tysklands Trudsel om at blokere England fra 18/2; vi frygtede da at faa vor Udførsel hindret. Min vedvarende Interesse for Krigens Økonomi har nu udløst sig i en Pjece om Landbruget og Krigen,⁹⁰ Resultatet af intensiv Tænkning; jeg er lidt ængstelig for dens Modtagelse, da jeg har været temmelig dristig med at spaa; de saakaldte kloge Folk ryster vist paa Hovedet af mig, men jeg tror, at jeg har en Mission med at belyse praktiske Problemer med Statistik og original Tænkning. Landmændene skal jo disponere paa lang Sigt, og vi bør da give dem den Vejledning, som Statistik og Økonomi kan yde. – Jeg har ogsaa haft Polemik med Hovedstaden om Udførselsforbudene (Januar), samt skrevet deri om Arbejdsløsheden og Kapitalforholdene. Endvidere med 24 Timers Varsel talt i Kristelig Fredsforening; som jeg kunne vente, bestod det i at stille til Klø. [...]

Paa Universitetet gaar det støt; Semester efter Semester; fører Haandbogen a jour, hvilket til Tider er et stort Arb.; fastholder en betydelig Tilhørerkreds, men kun fordi jeg forbereder mig godt. Mine Kolleger ringeagter Eksaminators Betydning og Vanskelighed; lader Bogen ligge i Lærerværelset, mens min er fuld af Noter og gennemstuderet nøje; derfor har de langt færre Studenter. Disse Eksam. er mig en stadig Glæde; noget jeg magter; udfolder mig frit; paaskønnes. Men jeg har frasagt mig Skriveøvelser, og læser ikke længere alle Eksamensopgaver. Været med til at vrage Marstrands Disputats; var Kollegernes Ordfører overfor ham.⁹¹ Har nu faaet en Studieplan udarbejdet, trods Westergaards Vrangvilje; det er Ax. N., der tager sig af den Slags. Er nu Medlem af Akad. Lærerforsamling; sidder mest og forarges over Professorernes Materialisme og Smaalighed. [...]

1915/16

[...] Mulighed for at Westergaard bliver Formand for Forsikringsraadet⁹² og jeg dermed Professor. Er dog gladere ved den tidligere Tanke om at faa et 4.

⁹⁰ *Krigen og Landbruget*, Kbh. 1915, 48 s.

⁹¹ Even Marstrand indsendte 11. november 1913 afhandlingen „Om Variationer i Arbejdslønnen i Jern- og Maskinindustrien“ med henblik på erhvervelse af den statsvidenskabelige doktorgrad. Den blev ikke antaget.

⁹² Forsikringsrådet blev oprettet i 1904 for at føre tilsyn med livsforsikringsvirksomheden. Harald Westergaard var medlem fra starten til 1932. Da rådets formand, J.P. Gram, 29. april 1916 døde, blev Westergaard konstitueret som formand. Han afslog imidlertid at overtage stillingen som rådsformand, hvortil derefter A.B. Kofod ud-

Professorat oprettet, naar jur. Stud. skal have Statistik. Thi der vil komme til at hvile for meget paa mig med Kolleger som den irregulære Birck, o'et Nielsen og ? som min egen Efterfølger; forhaabentlig en bedre at faa, naar Wgd. 70 Aar, og bedre en gradvis Fornyelse end nu 4 jævnaldrende. Men en Fugl i Haanden.... Og er efterhaanden blevet glad ved Tanken om at reformere Laboratorie-Undervisningen, selv om det er et stort Slid at læse alle de Opgaver. Lutter Statistik (Labor., Teorien, Danmarks St. for Økonomer og D. S. for Jurister)⁹³ vilde dog være ret nemt m.H.t. Forberedelsen, men ensformigt, saa at jeg om nogle Aar maatte flytte over til Økon. Teori. [...]

1916/17

Siden sidst har Lykken smilet: Formand for Boligkommissionen⁹⁴ [...] Westergaard vilde ikke være Raadsformand, og Sagen om jur. Eks. snegler. W. vilde 8/12 16 have mig til at skrive visse Afsnit af den eventuelle Lærebog for Jurister, men jeg mener, at den er saa lille, at den ikke kan taale at deles mellem 4 Forf.; hvis jeg havde tid, vilde jeg gerne skrive en særskilt lille Lærebog i Danm. Statistik. Nu jeg har tygget Stoffet med polit'erne, vilde det gaa nemt, være morsomt og forhaabl. blive gjort godt. Men skrive nogle løsrevne Afsnit i et Fællesværk huer mig slet ikke. W. forbavs. tungnem til at forstaa min Opfattelse, at kun som Prof. kan jeg faa Tid til mere Arb. v. Univ.; thi hvad Mening i, at jeg skriver den Bog, naar ej Tid tage Faget m. jur'erne. – Forelæsn. tager mig forbavs. megen Tid, og dog maa jeg, for at ikke Stilstand og Tilfredshed skal blive Indledn. til Tilbagegang, sætte mig nye Maal, navnl. et større formelt Herredømme over Stoffet, samt at kende Studenternes Personer bedre. [...]

1917/20

1/9 1919 naaede jeg omsider Maalet at blive Professor. [...] Det var i foråret 1918 at jur. Eks. omordenes, saa der krævedes mere Statistik.⁹⁵ Der paafulgte

nævntes i december 1916. Der var tale om et ret omfattende arbejde, idet rådet i de første mange år holdt møde flere gange om ugen, og rådets formand aflønnedes svarende til en fuldtidsstilling.

⁹³ Hvis Warming også skulle overtage Westergaards undervisning ville han få hele den statistiske undervisning: Laboratorieøvelserne, forelæsningerne i teoretisk statistik, undervisningen i Danmarks Statistik for økonomer og undervisningen i Danmarks Statistik for jurister.

⁹⁴ Warming blev formand for boligkommissionerne af 1916 og 1918.

⁹⁵ Ved Anord. nr. 227 af 19. april 1918 indførtes krav til de juridiske studerende om kundskaber i statistik. 29. november 1918 meddelte Warming skriftligt fakultetet, at

et bekymret Halvaar, hvor jeg oftere og oftere stødte paa Westergaards Skepsis, Lunkenhed, Passivitet, Ynkelihood, medens alle andre var imødekommede, mindst dog Ax. Nielsen. 4 jurid. Prof. syntes virkelig at se, at jeg tiltrængtes (Bentzon, Jørgensen, Vinding-K., Munch-Pet.)⁹⁶, ligesom Birck var velvillig. Hver gang jeg havde talt med W., var jeg ved at tabe Modet, men jeg pressede paa („Det er Munch-P., det kniber at faa med“, eller det er Ax.N. Men naar jeg selv talte med vedk., gik det let). W. regner mig ikke som Nationaløkonom (sære, periferiske Emner, jeg behandler), og de fik det lavet som et Professorat i Statistik alene. Men jeg vil ikke have alle disse Detailler alene, hvorved Hjernen bliver Grød og Overblikket tabes, og heldigvis tog de jur. Prof. i Foraaret 20 Initiativ til at jeg overtog Bircks Part af Juristernes I Del Økonomi, d.v.s. Forelæsn. hver 3 Aar, alternerende m. W. og Ax. N. [...]

Har nu haft 3 Semestre som Prof. Foruden Statistik med polit' er til 1 Del, havde jeg i 2 Sem. Bircks Ejendomsskatter m. 2 Del,⁹⁷ og nu siden Riis-Hansens Økonomi med Jurister. Birck meget svær og rodet. Meget optaget af begge Bøger og Emner, fuld af Ideer, ønsker skrive en Bog om begge. Har haft store og stadige Tilhører-Kredse. De gamle Forelæsn. over Statistik gaar friskere efter at jeg har overladt Diktering af nye Tal, der allerede dikteredes forrige Gang (2 aarig Turnus) til Studenterne selv. Juristernes Statistik gik 1918-20 efter nogle tørre Noter af Westergaard; ca. April 1920 blev det aftalt, at jeg skulde skrive en ny Bog, og ca. 10/12 udkom den;⁹⁸ lidt større end budgetteret. Navnlig for dens Skyld opgav jeg Deltagelse i Boligkom. Rejse til London Juni 1920, men holdt dog Foredrag ved det nationaløk. Møde i Stockholm 31/8 21.⁹⁹ Var ked af at skulle tale om Boligsagen, da man vilde

han ikke længere kunne påtage sig på tilfredsstillende måde at fortsætte sit universitetsarbejde, hvis det fremdeles skulle være en bibeskæftigelse og søgte derfor om oprettelse af et professorat. Warming henviser ikke i sit brev til den juridiske undervisning. De tre statsvidenskabelige professorer Westergaard, Birck og Axel Nielsen forsynede ansøgningen med en noget halvhjertet anbefaling, idet de på den ene side pegede på, at der var andre fag end statistikken, der trængte til forøgede lærerkræfter, men på den anden side udtrykkelig ønskede den nye stilling benævnet professorat i statistik. Ved lov af 30. juni 1919 oprettedes et professorat i statistik, som besattes med Warming.

⁹⁶ De juridiske professorer Viggo Bentzon, Poul Johs. Jørgensen, Fr.Vinding Kruse og H. Munch-Petersen.

⁹⁷ Birck havde i 1912 udgivet *Ejendomsskatter og Ejendomspriser*, Kbh., 242 s. som led i en række monografier, der dannede grundlag for hans forelæsninger i finansvidenskab.

⁹⁸ Jens Warming: *Lærebog i Danmarks Statistik*, Kbh. 1920, 210 s.

⁹⁹ Fejldatering. Mødet fandt sted i 1920, jf. Jens Warming: „Boligforsyning ved

anse mig naiv. Havde foretrukket Jordspørgsmaalet. Nu staar jeg med fri Bane til at vælge, hvad jeg vil skrive, en af de nævnte Bøger, eller den øjeblikkelige Krise, eller Landbruget og Grænsenyttens eller [...]

Marts 1921

Det er nu endt med, at jeg gaar ud af Borgerrepr. og skriver en Nationaløkonomi for Juristerne, se Kopier af Breve til Westergaard, Moder og Uafh. Vælgerforening. Jeg føler mig fri og glad, næsten som Sejrherr fordi jeg frivilligt opgav Borgerrepr. Og meget taknemmelig mod Gud, fordi jeg 7. Feb. fik den Meddelelse om Oplaget af Riis-Hansens Bog, som gjorde Udslaget.¹⁰⁰ [...] Bogen optager mig meget, men halvandet Aar er knebent. Maatte det med Guds uafbrudte Hjælp lykkes mig at skænke mit Folk en virkelig god Bog, som kan give de vordende Embedsmænd et socialt Livssyn, og i det hele blive til Velsignelse, ogsaa for Menigheden. Mit Hovedværk skulle det gerne være. Fader har i denne Anledning foræret mig 1000 Kr. til Bøger, Rejser, Medhjælp. [...]

23/4 21

Næsten endnu ingen Lettelse efter Afslutn. af Boligkom. og Borgerrepr. Endnu ikke skrevet en Linje af den nye Bog. Men har 6 Timers Forelæsning + Skriveøvelser. Tager 14 Dage til Tyskland i Slutn. af Maj. [...]

Juli 1921

I Juli 1921 omsider skrevet første Side af den nye Lærebog; var begyndt at blive utaalmodig, da Maanederne gik; men man bør være taalmodig med ikke at begynde hverken Bogen, det enkelte Kapitel eller den enkelte Side, før Materialet er passende samlet, tilrettelagt og gennemtænkt. Navnlig April-Maj var jeg utaalmodig, da Tiden gik med Rejser og Rejseforberedelser, ekstra lange Forelæsninger for at blive færdig, Skriveøvelser, Ejendomsskatte-Kommissionen (en Teoretiker faar ingen Indflydelse i en Kommission uden ved Arbejde; en Praktiker kan snakke lidt med ud fra sine Erfaringer), Nathana-

privat, kooperativ eller kommunal Byggevirksomhed", i *Förhandlingar vid nordiska Nationalekonomiska Mötet i Stockholm den 31 Augusti - 2 September 1920*, Stockholm 1920, s. 12-29.

¹⁰⁰ 2. udg. af Riis-Hansens *Samfundsøkonomien i Grundtræk*, der anvendtes som lærebog for de juridiske og begyndende statsvidenskabelige studerende, udkom i 1919. Warmings bemærkning sigter formentlig til en oplysning om, at bogens tilbageværende oplag er begrænset. 3. udg. af Riis-Hansens bog kom først i 1924.

elskirkens nye Regulativ¹⁰¹, Huslejenævn for „Hjem“¹⁰², Dekanarbejde (Lektionskatalog) m.m. Senere Eksaminer, Aarhus-Foredraget, Tysklandsrejsen. [...] I Sommeren gik det godt med at skrive Bogen, men fra 1/9 en 3½ Maanedes Pause med ret svære Forelæsninger (Finansstatistik udvidet), Dekanarbejde, Mange Fester, Foredrag (som jeg koncentrerede om Efteraaret for siden at have mere Ro), Afslutning af Skattekommission, Settlement¹⁰³, Fru Raunkiærs Dødsbo¹⁰⁴, Aarsregnskabet for „Hjem“ m.m. – Fra December en stor Strid med mine Kolleger, først Birck, der protesterede mod min Amerika-Rejse, siden Ax. Nielsen, der protesterede mod Lærebogen, og delvis fik de andre med. Se særlige Optegnelser om den lange pinlige Strid, som jeg i Begyndelsen tog med stor Frimodighed, men som siden tog på Kræfter, Hjerte, Søvn og Arbejdsglæde. Det er i dette Øjeblik usikkert, om Bogen nogensinde udkommer, men jeg fortsætter Arbejdet; jeg tror det er en meget lærerig Bog, men maaske for bred, og Hovedlinierne skal vist trækkes lidt klarere op; Enkelthederne er vist klare og letforstaaelige, og det er gennemsyret af videnskabelig Tankegang, selv om det ikke strutter af Videnskabelighed eller rettere Kvasi-Videnskab. Jeg lægger et stort Arbejde i at gøre Forelæsningerne klare, energiske og livlige, og fastholder mange Studenter. [...]

13/8 22

[...] Det store Spørgsmaal: Hvordan klare Efteraaret, klemt inde mellem denne Sommer og Vinteren i Amerika (ej faaet direkte Statstilskud, men opfordret tale ved Universiteter).¹⁰⁵ 3+3 ugentl. forelæsn. v. Univ. + 5 v. Landbohøjskolen, hvor konstitueret f. 1 Aar (oprindelig var Ønsket for Lønnens Skyld, senere for Bogens; nu glad for en mundtlig Gennemgang af Stoffet, inden denne udgives – hvis den faar en Chance; haaber Opfordring fortsætte).¹⁰⁶ Tid og Kræfter til alt dette, især hvis Benet ej tilsteder rettidig Be-

¹⁰¹ Warming var fra 1912 formand for Nathanaelkirkens meninghedsråd.

¹⁰² Warming var fra 1918 formand for ejendomsaktieselskabet Hjem.

¹⁰³ Warming var fra 1921 formand for Kristeligt Studentersettlement i Saxogade.

¹⁰⁴ Forfatterinden Ingeborg Raunkiær døde 8. september 1921.

¹⁰⁵ Warming rejste i januar 1923 til U.S.A.

¹⁰⁶ Warming var som nævnt i 1901 blevet docent i samfundsøkonomi ved Landbohøjskolen, men havde i 1906 på grund af sin ansættelse ved Kbh.s Universitet overladt undervisningen til Riis-Hansen som vikar. Riis-Hansen udnævntes i 1908 som Warmings efterfølger og fungerede til 1919, hvor han efterfulgtes af Wieth-Knudsen. Da denne i 1922 udnævntes til professor ved Norges tekniske Højskole i Trondhjem, blev Warming på ny konstitueret fra september 1922 og søgte derefter forgæves stillingen permanent i håb om derved at kunne få sin økonomiske lærebog udgivet.

gynd?¹⁰⁷ I de nærmeste 5 første Uger p. Hosp. dog søgt aflaste Efteraaret. Men været meget oprivende Møder.

Westergaard i Maj atter rejst Striden om min Gerning ved Univ. Skønt han og jeg enedes om en „Erklæring“ vilde han have den ændret efter et forvirret Ønske af Birck. W. holdningsløs. Blev fornærmet paa mig. [...]

25/12 22

[...] Efteraaret med 11 Forelæsninger ugentl. gik langt over Forventning m. Kræfterne, og alt naaedes; et synligt Resultat i 60 Sider Noter til Bircks Ejendomsskatter. Men et Minimum af Møder, og til sidst havde jeg en Følelse af, at nu kunde det ikke vedblive længe. Begyndt paa Landbohøjsk. 18/9 med to Stokke og en Ledsager; færdes nu næsten normalt; paa Univ. beg. jeg 28/9. Har paa Landboh. haft udmærket Støtte i mit Manuskript; har derved fortalt Masser udover Riis-Hansens Bog, men er bange, at det gik lidt over Hovedet; befrygter, at deres Eksamen mindre fin. Haaber nu paa Ansættelse med egen Bog; saa skal de nok faa baade Udbytte og Eksamen. [...]

6/7 24

[...] Siden Hjemkomsten en række Skuffelser, som jeg jo er vant til. (1) Landbohøjskolen foretrak Himmelstrup.¹⁰⁸ En af deres egne, og Modvilje mod at være Appendix til Universitetet. Og ingen Anelse om forskellen mellem H. og mig; Westergaard har et Par Gange udtalt sin Forundring over Forbigaaelsen – uden at ane, at det var Universitetet selv, der viste Vejen i 1911, ved at fortælle Verden, at jeg var ringere end Ax. N. W.'s Holdningsløshed en af Aarsagerne. Dog godt, at Udgivelsen af min Lærebog i Øk. dermed atter udsattes, thi ved Forelæsn. i Efteraar 1923 fandt jeg mange Mangler. Men kommer den nogensinde? (2) Hjem's Bestyrelse fulgte ikke mit Forslag om at købe en Ejendom mere; Christianis taabelige Tro paa Deflation sejrede. (3) Jeg kom ikke med i Dommerkomiteen om Westergaards Efterfølger, da Ax. N. var imod og W. + Birck som sædv. gjorde ham den Bjørnetjeneste at give efter.¹⁰⁹ Atter en Ydmygelse, men i Realiteten heldigt; thi Ax. N.'s Følelser overfor mig er saadan, at han vilde stemme imod

¹⁰⁷ Brækket benet i juni 1922, derefter hospitalsophold.

¹⁰⁸ Otto Himmelstrup var statsvidenskabelig kandidat fra 1910 og havde i en år-række været ansat først i Industrirådet, senere i De samvirkende danske Landboforeninger. Himmelstrups ansættelse ved Landbohøjskolen varede indtil 1954. Han benyttede Riis-Hansens lærebog indtil begyndelsen af 1940erne, hvor den erstattedes af H. Winding Pedersens *Samfundsøkonomiens Grundtræk*, Kbh. 1941.

¹⁰⁹ Bedømmelsesudvalget kom til at bestå af Westergaard, Birck og Axel Nielsen

min Favorit; jeg kunde altsaa kun gøre Skade, men bliver nu fri for et bryd-
somt Arbejde + Ærgrelser af Ax. N. W. betegner hans Følelser som en Slags
Sindssyge. Det er vist en Slags Tillidsvotum en uklar Følelse af, at jeg trods alt
er den stærkeste. Som Franskmændenes Frygt for Tyskerne, skønt de er oven-
paa. Og jeg har haft Indflydelse nok ved at hindre Wieth-Knudsen; ham holdt
Ax. N. pludselig paa, fordi han havde rost hans Bankpolitik,¹¹⁰ og fordi jeg var
imod W.K., der nok har videnskabelige Evner, men ikke v. Karakter. Først en
Episode m. Forsøg paa at forlænge Westergaard et par Aar; Ax. N. fik mig til
at arbejde derfor, og faldt straks fra, da han mærkede min Iver. W. blev dog
forlænget ½ Aar,¹¹¹ hvorved jeg fik Tid til at skrive min Valuta-Bog. Om at jeg
ikke blev Konkurrence-Dømmer sagde Marie, at de maatte skamme sig alle
tre, og Fader, at jeg burde sagt, at det var min Pligt at være med. Men selv føler
jeg det som et Lettelse.

(4) Min Valuta-Bog, der udkom 13/5,¹¹² har faaet en meget lunken Mod-
tagelse. Ved min Hjemkomst fra Amerika var Valuta-Problemet ved at blive
aktuelt. Jeg kom ikke med i V-Konferencen, som mine 3 Kolleger;¹¹³ men jeg
havde jo i flere Aar ikke udtalt mig om Sagen. Mine Tanker tumlede med
Problemet, især i November, da jeg havde det i Forelæsningerne, og ca. 1/12
skrev jeg en udførlig Disposition. Studerede videre med ret god Tid, skrev i
Berlingske medio Januar, Foredrag i Handels- og Kontorist-For. 6/2. Endelig
Udarbejdelse i Marts-April, endelig Beslutning om Udgivelse 22/4 efter
Cohns selvbehagelige, dumvigtige, sorgløse Foredrag og en skrækkelig Dis-
kussion, der viste, at det netop var mig, der trængtes til.¹¹⁴ For at faa Prisen
ned fra godt 5 Kr. til 3,75 indskød jeg selv 500 Kr., med mulighed for Ind-
vindelse ved stort Salg; men det tegner smaat. Da jeg var klar over, at jeg ikke
anses for en Autoritet, var jeg glad ved at kunne tilbyde Gad at tage en Del af

samt dekanen, den juridiske professor K. Berlin, hvortil kom Eli Heckscher (professor
ved Stockholms Handelshøjskole), Thv. Aarum (professor ved Oslos Universitet) og
Cordt Trap.

¹¹⁰ I 1923 udkom første bind af Axel Niensens *Bankpolitik*.

¹¹¹ Westergaard indgav sin afskedsbegæring 21. marts 1923, idet han den følgende
måned fyldte 70 år. For at få tid til at finde en efterfølger forlængedes Westergaards
ansættelse til 1. februar 1924.

¹¹² *Valutaspørgsmaalet*, Kbh. 1924, 166 s.

¹¹³ Nationalbanken indkaldte i august-oktober 1923 en række sagkyndige og inter-
esserepræsentanter til en konference for at drøfte årsagerne til nedgangen i kronens
værdi og midlerne til at standse den, jf. *Valutakonferencens Forhandlinger*, Kbh. 1923.
Westergaard, Birck og Axel Nielsen deltog i forhandlingerne.

¹¹⁴ Einar Cohn holdt 22. april 1924 foredrag i Nationaløkonomisk Forening om
„Forbedring af Kronens Købeevne“.

Risikoen. Hidtil faa Anmeldelser, og ingen af Autoriteterne; men meget forsigtige; dog Wilcke i København 6/6 en fjollet overlegen Kritik.¹¹⁵ Et Par opmuntrende Privatbreve. Denne Bogs Skæbne bliver maaske et Vendepunkt for mig, og afgørende for, om min Lærebog i Økonomi udkommer.

Af denne var 80 Sider skrevet i 1921, 270 i 1922, intet i 1923. Nu skrev jeg de sidste 50 Sider i Maj-Juni og begyndte saa en Revision, navnlig paa Basis af Optegnelser fra Forelæsn. f. Jurister Efteraar 23, hvor jeg læste Taussig og gennemtænkte alle Problemerne, med meget Udbytte.¹¹⁶ Saadan Filen med Vurdering af sig selv og Udslettelse af det mere populære er dog ikke opmuntrende, snarere søvndyssende. Maaske næste Stadium bliver Trykning og Brug, saa at jeg kan gøre Erfaringer overfor de levende Studenter.

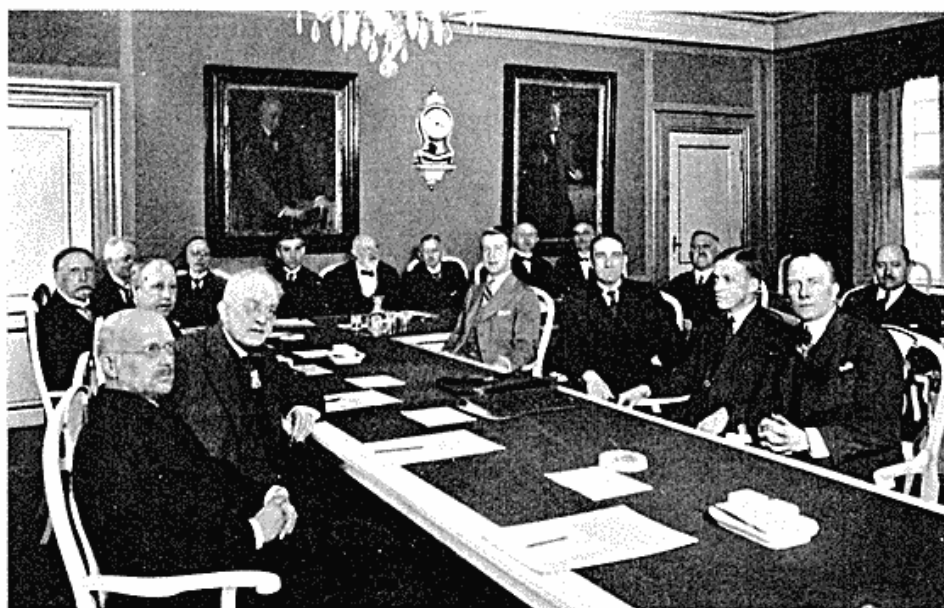
Havde mange Tilhørere ved Forelæsn. for Jurister, baade Økon. i Efteraaret og Statistik i Foraaret. Ved Westergaards Konstitution for Foraaret slap jeg for Laboratoriet og tog i Stedet Finansstatistik, der er meget lettere. Men fra 1/9 skal Laboratoriet være min Hovedinteresse; maaske jeg for en enkelt Gang gennemgaar Statist. Teori for selv at lære noget og se, hvad Studenterne forstaar. Af Labo. venter jeg megen personlig Berøring med Studenterne, men ogsaa megen triviell Opgave-Læsning.

50 Aars Fødselsdagen var mig en Glæde, mere end ventet, selvom den ogsaa bekræftede, at min Anseelse er moderat. Der er mange smaa Professorer, og dem henregnes jeg til. Maaske fordi jeg har konkurreret med Birck og han derfor modarb. mig 1911 ff., og fordi Westergaard baade 1911, 1918, 1922 var holdningsløs og ynkelig.¹¹⁷ Maaske fordi det er vanskeligere at vinde Anerkendelse for Skarpsindighed end Lærdom; enhver kan vurdere L., men kun skarpsindige kan vurdere S. Men maaske jeg virkelig ikke fortjente en bedre Skæbne eller selv har begaaet Fejl. Havde jeg været mere grebet af Videnskaben, havde jeg 1904 sagt Nej til Studenterhjemmet, der tog megen Tid, Interesse, Helbred. De 15 Aar med Departementet + Formiddagsarbejde paa Universitetet oversteg mit Helbred, især i Koefoeds Tid, saa at kronisk overanstengt = usikker, uanselig Fremtræden. Var oprindelig for spartansk til at ville gøre nok for mit Helbred. Mente det gjaldt blot at være tro i lidet, dvs.

¹¹⁵ Men i slutningen af 1924 fremkom Einar Cohns anmeldelse i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* (s. 402-06), der er holdt i en meget kritisk og nedladende tone, og som Warming i de følgende år mange gange kommer tilbage til.

¹¹⁶ F.W. Taussig, der var professor ved Harvard University, udgav 3. udg. af sit over 1000 sider store standardværk *Principles of Economics* i 1921.

¹¹⁷ Der hentydes utvivlsomt til konkurrencen i 1911, begrænsningen af professoratet til statistik i 1918 og den manglende støtte til udgivelse af en økonomisk lærebog i 1922.

I 1919 blev Warming udnævnt til professor i statistik, men hans statsvidenskabelige kolleger ønskede i 1920erne og 1930erne ikke at diskutere hans synspunkter på, hvordan man kunne stabilisere valutaen og modvirke arbejdsløsheden. Billedet viser et møde i det rets- og statsvidenskabelige fakultet i slutningen af 1920erne. Warming sidder nærmest i forgrunden til venstre efterfulgt af den evige konkurrent og kollega L. V. Birck. Axel Nielsen har placeret sig længst borte fra Warming i billedets højre baggrund indrammet af den lyse dør. Midt i billedet i lys habit svenskeren, den senere nobelprismodtager Bertil Ohlin, der var professor i økonomi ved Københavns Universitet 1925-29 og ikke viste samme ringeagt for Warmings synspunkter som de øvrige kolleger. Det kom dog ikke til noget nærmere samarbejde mellem Ohlin og Warming, der begge senere er blevet anerkendt som banebrydende inden for fornyelsen af indkomstdannelsens teori. (Billedet findes i *Københavns Universitet 1929*, red. Af Povel Fønss og Erik Rindom, Kbh. 1929, s. 73).

mine statistiske Forelæsninger, medens man i 1911 krævede noget mere spræng-videnskabeligt. Burde maaske læst mere, men kan ikke læse hurtigt og magasinere, eller bevare Hovedindtryk af Værdi; kan kun læse langsomt med fuld Indarbejdelse i min nationaløk. Livsopfattelse. Og der er megen Humbug i vor Videnskab. For ligegyldig med hvad Folk mente om mig. Har lært for lidt af at tale hyggeligt med Folk; i Stedet interviewer og pumper jeg Folk eller diskuterer, men det holder de ikke saa meget af. Min undertrykte kritiske Sans skinner igennem og skaber Afstand. [...]

25/12 25

[...] Amerikansk Prisopgave 1/10 26.¹¹⁸

Meget interessant, centralt og vigtigt emne. Optegnelser + andre Forudsætn. Glad ved Arb. Faar gode Tanker. Skrider ret godt. Tid efter ½ Aar. Foreløb. færdig i Foraar. Grundig Gennemarb. Ohlin. Sprogrettelser. [...] Mange andre = let være en bedre. Især mere belæst. (Stadig Klage). Men alligevel Haabet Glans af det høje. Ikke spildt. Især vinde, at mine andre Ord mere Gehör. [...]

20/3 30

[...] Jeg ej opgivet Haab den off. Mening vende – maaske efter Død. [...] Wicksell altid prøvende, om generalisere, om Rækkevidde. Dog ogsaa positiv. [...]

6/4 30

[...] Jeg ej opgivet Haabet at off. Mening en Gang vil forstaa mere. Eventuelt efter min Død. Nok. [...]

15/3 32

Trap takker for Beskæft. + Valuta.¹¹⁹ [...] Keynes at Synopsis to whole book. Fejlen at de andre ej gaar løs p. de store reale Probl. Men drøfter Udenværker + hinandens Meninger. Keynes klager, at ikke fundamental. Tør ej sige galt. Ej sikker at alle Indvend. overvejet (=skræmme Læseren). Men alle I er overvej., maaske nok forstaa en saa kort Fremstill., der netop giver hvad Lærebøger vil gi. Nej naar alle Indv. gennemtygget, naar Tanken prøvet i alle Komin., i flere Situat., med alle Slags Materiale. Saa vil den kunne fremstilles meget klarere. [...]

30/4 32

[...] Haaber nu paa Keynes. Kun noget f. Titlen. Min Prof. Titel. [...] 1924 et Knæk? Valutabog. [...]

¹¹⁸ Der er formentlig tale om den prisopgave som i slutningen af 1924 udsattes af det amerikanske firma Hart Schaffner & Marx om „The Theory of Wages“ med en belønning på \$ 5000 for den bedste besvarelse og afleveringsfrist 1. oktober 1926. Bedømmelsesudvalget bestod af T.E. Burton, J.B. Clark, E.F. Gay, J. Laurence Laughlin og W.C. Mitchell.

¹¹⁹ Warming offentliggjorde artiklen „Beskæftigelsen og Valutaen“ i *Socialt Tidsskrift*, 1932, s. 45-67.

12/9 33

[...] Flovt m. Ohlin, for gammel med saa kort Varsel, før mere elastisk. Ofte uvidende om mine Sager. Liden [.], naar skal repetere Forhistorien. For afhæng. mit Referat.

4/12 33

Birck nedlod sig ikke snakke alvorl. m. mig. [...]

26/1 34

[...] Isoleret i Kirke, Familie, Fag, Kolleger. [...] Den alm. Mening har nærmet sig min Valutabog af 1924. Om Diskontoens Svaghed. Inflation skaber Kap. Sparsomm. At man (Sverige) ikke kan holde Priseniveauet fast uden Uret i Detailler. Mit Standp. er forsaavidt det holdbareste, som mere genn.tænkt. Men jeg ved ikke nok. [...] Ax. bange for mig 1921 da angreb Bogen. Endnu 1924 Konk. Komite. Lektor Nybølle.¹²⁰ Nu mere elskv. Mener vel at min Still. saa svækket i off. Mening og hans saa styrket, at Raad være venlig. [...] Udvidet Arb.løsh. Raad af Folk K. lettere magter. Jeg bedre støbe Kuglerne (Liquid Kap¹²¹). De skyder ud. K + Toft.¹²² Men de kommer ikke udenom Tankerne i Lik. Kap. Skal nok vise sig, at det der dur i deres Forslag, stemmer med mit.

Den eneste Redning for mit Kald er at jeg fastholder Troen paa det. Og at Folk kan mærke, at jeg fastholder. Selv Toftegaard. For Alvor galt, hvis jeg selv opgav Troen. [...]

6/3 34

[...] Mangel paa teoret. Vovemod, sine Meningers Mod hos Tofteg., Lindbe.,

¹²⁰ H.C. Nybølle, der var matematiker af uddannelse, var ansat i Statistisk Departement og overtog som lektor undervisningen i teoretisk statistik for de statsvidenskabelige studerende efter Harald Westergaard, mens Warming tog sig af den beskrivende statistik. Nybølle blev professor i 1936.

¹²¹ Warmings artikel „Liquid Kapital“ i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1933, s. 221-51 og 337-58.

¹²² Jens Toftegaard var fra 1917 til 1925 Westergaards assistent ved Statistisk Laboratorium og var også senere nært knyttet til sin gamle lærer. I den her foreliggende periode (1930-35) var han redaktør af *Nationaløkonomisk Tidsskrift*.

Z., Jø. P., Thorkil K.¹²³ Man vil bedømmes efter om stemmer m. Autoriteterne, det gængse. [...]

3/8 34

[...] Offensiv fra Toftegaard, Berling., Nybølle osv. Dog endnu ikke overbelastet. Endnu som Regel frimodig. Endnu æggende til at rette Fejl, klare Tanker. [...] 1912 kunde jeg ikke faa Ad. J. til at faa Wicksell anmelde min Bog. Denne ubestemte, umotiverede Afvisning. [...]

6/3 35

[...] Alvor 1924. Ax.N West. 22. Landboh. 23. Cohn 24. Ved den Tid jeg begyndte ligge spekulere i tidl. Morgener. [...]

23/3 35

[...] Dog anerk. af Hjertet overf. [...], Wright, G. Åkermann,¹²⁴ Ohlin. [...]

6/9 35

Sejre: Handelsbalance besejret Cohn. Selvfinansier. optaget af Myrdal.¹²⁵ Fordele v. fast Løn optaget af Svenske Øk. [...]

10/12 36

[...] Indbydes ikke mere af Westergaard, Ad. Jensen, Zeuthen, Lauritzen, A. Ostfeld, Vilhelm, Nationaløk. F., Socialøk. Samf, Handelscensur, Akad. Soc. Foredrag, Hindsgavl, Martins Forlag,¹²⁶ [.], Præstekursus, Højskole Kursus, Kommissionen, Radio, Handelsforen., Landbodeleger. Lige frem Nej fra Berl., Toftegaard. Henligg. Manus. 1921 Økon., 1926 Wages. Tillæg til Statistikken. [...]

¹²³ Foruden Toftegaard Niels Lindberg, der var assistent ved Økonomisk-Statistisk Laboratorium; Frederik Zeuthen, der i 1930 var blevet professor efter Ohlin; Jørgen Pedersen, der var medarbejder ved Institutet for Historie og Samfundsøkonomi og kort efter udnævntes til docent i finansvidenskab ved Københavns Universitet; samt Thorkil Kristensen, der lige som Jørgen Pedersen senere blev professor ved Aarhus Universitet.

¹²⁴ Gustaf Åkerman var 1932-51 professor i nationaløkonomi og sociologi ved Göteborgs Universitet.

¹²⁵ Gunnar Myrdal var 1934-50 professor ved Stockholms Universitet, og han og Bertil Ohlin er de mest fremtrædende repræsentanter for den såkaldte Stockholmskole inden for økonomien. De har begge modtaget nobelprisen i økonomi.

¹²⁶ Martins Forlag udgav i mange år bl.a. serien „Socialt Bibliotek“ med oversættelser af centrale udenlandske værker.

21/2 37

[...] Udenfor imod Kollegerne [...] Udenfor i Huset. [...]

12/4 38

[...] Westergaard anede ikke, hvor værdifuld min Anm. af Mackeprang og Fiskegrunde. [...]

I videnskabens og livets verden

Det er uden videre klart, at disse dagbøger har en stærkt subjektiv karakter. Hård er den faglige nedvurdering af Axel Nielsen, hvis indsats på den økonomiske histories og teorihistories område har vundet anerkendelse både i samtiden og eftertiden. Og stor er skuffelsen over den gamle lærer Harald Westergaard, som Warming mener har svigtet ham i tiden efter konkurrencen i 1911. Også dette forhold kan ses i et andet perspektiv. Man kan utvivlsomt stille spørgsmålstegn ved Scharlings og Westergaards dispositioner i tiden op til valget mellem Birck og Warming i 1908, men at der var grænser for, hvor langt Westergaard ville strække sig i 1911, og at han ikke ville støtte Warmings ønsker om at komme fra statistikken til den økonomiske teori, kan også ses på baggrund af en overbevisning om, at der ikke var noget frugtbart i Warmings indsats på sidstnævnte område. Det blev allerede i samtiden bemærket, at Westergaard hørte til dem, der i ret kategorisk form – og uden at sigte mod Warmings bidrag – tog afstand fra det betydningsfulde i de nye tanker om indkomstdannelsen.

Der er ingen tvivl om, at dagbøgerne kan læses som – og hvis de havde været kendt i samtiden ville være blevet læst som – en banal historie om skuffede videnskabelige ambitioner. Når de i dag har interesse, skyldes det naturligvis bl.a., at eftertiden vurderer Warmings indsats på den økonomiske teoris område højere end samtiden.

Men dagbøgernes egentlige fascination ligger hverken i de subjektive karakteristikker eller i den traditionelle interesse for personen bag tidligere oversete videnskabelige bidrag. Som det fremgår af de medtagne uddrag var det ikke Warming ligegyldigt, at han mod slutningen af livet så nogle af sine synspunkter samstemme med betydelige udenlandske økonomers, men det dominerende tema er stadig den hjemlige ydmygelse og mangel på forståelse, også fra den yngre generation. Det er et indtryk, der forstærkes gennem nedskrifter, som ikke er medtaget her, fordi de ikke bidrager med oplysninger om nye forhold, men gentager vurderingen af personer. I et af de seneste år findes

nogle refleksioner, der former sig som en lang tale til Axel Nielsen med et næsten desperat ønske om, at denne dog en gang vil sætte sig ind i Warmings pengepolitiske synspunkter og diskutere dem med ham. En eftertid kunne falde på at spørge, hvad Warming keredede sig om Axel Nielsens synspunkter på dette område i 1930'erne, hvor de ikke var på højde med den nyeste udvikling.

Her står man utvivlsomt ved et af de mest grundlæggende træk i Warmings indstilling til videnskaben. For ham var videnskaben ikke til for videnskabens skyld, men for at udrette noget i virkeligheden. Det var på den hjemlige scene slaget stod – og tabtes.

Denne indstilling gjaldt også Warmings forhold til forholdet mellem statistikken og den økonomiske teori. Det var ikke arbejdet med de statistiske iagttagelser, der bød Warming imod. Tværtimod mente han lige som sin lærer Harald Westergaard, at man skal holde sig så tæt som muligt til de iagttagne størrelser og undgå for megen formalistisk teoretiseringen. Men det var mod hans vilje, at han blev holdt fast i statistikken. Til syvende og sidst må iagttagelserne fortolkes for at give vejledning i den økonomiske politik.

Det kan gøre et ejendommeligt indtryk at se to af de betydeligste danske økonomer i dette århundrede med fælles udgangspunkt i en grundlæggende respekt for de statistiske iagttagelser have så lidt forståelse for hinandens videnskabelige synspunkter på den økonomiske teoris område. Heller ikke dette modsætningsforhold var Warming ligegyldigt. Det gør indtryk at læse, hvor han i dagbogen – stedet er ikke medtaget her – efter Westergaards død i 1936 helt uden aggressivitet, men kun med sorg noterer, at han ikke af familien lige som de andre statsvidenskabelige professorer blev bedt om at være med til at bære sin gamle lærer til det sidste hvilested.

Men uanset al modgang bevarede Warming viljen til at danne sig sin egen mening uden hensyn til de etablerede autoriteter. Samtidens billede af den lidt naive, ubehjælpelige statistiske professor kunne måske få omgivelserne til at tro, at han bøjede hovedet. Dagbøgerne taler et andet sprog. Både om viljen til at efterprøve almindeligt antagne synspunkter og om den pris han måtte betale gennem timers endeløse spekulationer og isolation blandt kolleger, fagfæller, tidligere bekendte – til slut i sin egen familie.

SUMMARY

THORKILD DAVIDSEN: *Professor of statistics against his will – extracts from the diaries of Jens Warming.*

Jens Warming was professor of statistics at the University of Copenhagen from 1919 until his death in 1939. His effort as a teacher of statistics was appreciated by contemporaries as were the textbooks he produced on this subject.

It was, however, his urgent desire to get a chair of economics and it was against his will he was made a professor of statistics instead of economics. This appears from his diaries, extracts of which are here published for the first time.

Warmings publications on economic subjects were disregarded by his contemporaries. After his death it has been recognized that he made several highly original contributions to economic theory. These contributions were mostly published as minor insertions in book reviews and in his statistical works. Until now it has been assumed that Warming himself did not attach special importance to the points today considered original contributions.

From his diaries it appears that Warming himself was completely aware of the importance of his original contributions. He was deeply disappointed by the lacking acknowledgment and the attempts by the professors of economics to restrict his work to statistical subjects.

Nevertheless, Warming continued to publish his works in Danish and only in a few cases chose the obvious solution to publish in English or another foreign language. Warming considered it a duty to contribute to discussions of economic policy in his own country instead of making a career as an internationally acknowledged economist.